

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra bohemistiky

Zuzana Šullová

**Abreviatury v Zografském a Mariánském
kodexu: substantiva**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Helena Bauerová

Olomouc
2010

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a že uvádím veškerou použitou literaturu.

V Olomouci dne 30. 4. 2010

Chtěla bych poděkovat paní doc. PhDr. Heleně Bauerové za podporu a pomoc při tvorbě práce a za její cenné rady a připomínky.

Obsah

0 Úvod	5
1 Excerpce materiálu	6
2 Prameny pro excerpci	7
2.1 Zografský kodex	7
2.2 Mariánský kodex	7
3 Metodologický postup	8
4 Zkracování	10
5 Substantiva	12
5.1 Kmenový princip	12
5.1.1 Vokalické kmeny	12
5.1.1.1 O-kmeny maskulin	12
5.1.1.2 O-kmeny neuter	28
5.1.1.3 Īo-kmeny maskulin	29
5.1.1.4 Īo-kmeny neuter	34
5.1.1.5 Īa-kmeny feminin	39
5.1.1.6 I-kmeny feminin	40
5.1.1.7 I-kmeny maskulin	41
5.1.1.8 U-kmeny maskulin	43
5.1.2 Konsonantické kmeny	45
5.1.2.1 N-kmeny neuter	45
5.1.2.2 S-kmeny neuter	46
5.1.2.3 zv-kmeny feminin	48
5.1.2.4 R-kmeny feminin	50
6 Závěr	51
7 Seznam použitých zkratk a značek	55
8 Prameny a literatura	56

0 Úvod

Studiem staroslověnských textů, které bylo na našem území započato už v dobách Josefa Dobrovského, se zabývala celá řada významných slavistů. Ačkoliv bylo prozkoumáno velké množství písemných památek z různých jazykových rovin, stále můžeme v mnoha tématech slavistiky najít otázky, které nejsou zodpovězeny v úplnosti. Jedním z takových témat je i studium abreviatur, kterým byla dosud věnována pozornost jen částečně. Z tohoto důvodu jsme si tuto problematiku vybrali pro svoji bakalářskou práci.

Základem naší komparativní analýzy, o níž se v naší práci budeme opírat, je rozsáhlý korpus zkratk vyexcerpovaný z vybraného úseku dvou památek bulharsko-makedonské redakce. Budeme se věnovat abreviaturám substantivních tvarů, jež tvoří největší část excerpovaného materiálu, který jsme získali excerpací kanonických rukopisů.

Cílem naší práce je zjistit, jak se užití abreviatur v těchto památkách projevuje. Kromě četnosti abreviatur se pokusíme zjistit, zda je zkracování ve zkoumaných textech používáno shodně či naopak různě, a také to, zda vykazují zkratky určitá specifika. K výsledkům naší práce uvedeme také statistická data, která se stanou oporou pro naše závěry.

1 Excerpce materiálu

V této práci se zabýváme abreviaturami ve dvou staroslověnských kanonických památkách, a to v Zografském kodexu (dále Zogr) a v Mariánském kodexu (dále Mar).

Východiskem pro excerpce se stalo Matoušovo evangelium (dále Mt), odsud jsme z obou pramenů Zogr a Mar paralelně vyexcerpovali všechny doklady, které byly opatřeny titlou, a zapisovali je na samostatné lístky spolu s lokací, v níž se abreviatury vyskytly. (Výjimku tvoří numerálie, tj. litery s číselnou platností zapsané pod titlou. Problematika zápisu grafémů s titlou v numerickém významu by byla jistě pozoruhodná, pro svoji specifičnost by však představovala spíše námět samostatné práce.)

Excerpta ze Zogr byla zapisována paralelně s Mar.

V další fázi práce jsme na každém lístku vytvořili záhlaví, v němž byla uvedena normalizovaná formální podoba lexémů, kterou jsme převzali ze Slovníku jazyka staroslověnského (dále SJS). V této fázi jsme také rozřadili vyexcerpovaný materiál podle slovních druhů.

Lístky se zápisem lexémů pod titlou obsahují také přesné určení tvaru abreviatury. Všechny tvary byly určovány podle tabulkových forem staroslověnských gramatik uvedených v použité literatuře v závěru naší práce.

Tímto způsobem jsme vytvořili lístkovou kartotéku, která se stala východiskem pro naši další práci.

Shromážděný materiál představoval soubor dokladů, který tvoří zejména substantivní, adjektivní a verbální tvary, výjimečně se objevily i nesklonné slovní druhy jako prepozice a interjekce. Soubor vyexcerpovaného materiálu byl ovšem velmi obsáhlý, a proto bylo třeba pro naši další práci jeho materiálovou bázi zredukovat.

Rozhodli jsme se, že nebudeme sledovat zkratky označující konce a začátky modliteb; mezi tyto doklady patří např. $\overline{\text{z}}\overline{\text{a}}\overline{\text{v}}$, $\overline{\text{k}}\overline{\text{o}}\overline{\text{n}}$ v různých podobách zápisu.

Ze souboru dokladů, jenž čítá celkem 927 slov, byla pro naše další zkoumání vybrána nejpočetnější část excerpt – substantiva, která tvoří 504 dokladů.

2 Prameny pro excerpci

Je známo, že ve staroslověnině a církevní slovanštině existuje velké množství písemných památek různých redakcí. Z kánonu rukopisů klasické staroslověnině jsme vybrali dvě památky bulharsko-makedonské redakce.

2.1 Zografský kodex – Codex Zographensis

Tento kodex patří k staroslověnským památkám bulharsko-makedonské redakce a tradičně je řazen ke kanonickým památkám. V roce 1843 jej našel v Zografském klášteře na Athosu chorvatský spisovatel a diplomat Antun Mihanović a určil, že byl rukopis psán pravděpodobně na přelomu 10. a 11. století.

Kodex má celkem 303 listy, z nichž je 288 psáno oblou hlaholicí, zbývající část pak cyrilicí. Hlaholská část obsahuje čtveroevangelia, začíná textem Mt, a to Mt 3.11, cyrilicí je zaznamenán kalendář.

Uprostřed Matoušova evangelia, kterému jsme se v práci věnovali, vznikla mezera sedmnácti listů, konkrétně jde o texty mezi kapitolou 16.19 – 24.20 (tzv. Zogr^b). Tato pasáž byla již v dřívější době doplněna, a to opět hlaholicí, ovšem mladšího typu. V práci se touto pasáží textu nezabýváme.

Tuto památku vydal v transliteraci cyrilicí Vatroslav Jagić v díle *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*, Berolini 1879. Přetisk památky byl vydán v Grazu v roce 1954.

Památka se chová ve Státní veřejné knihovně M. Je. Saltykova-Ščedrina v Sankt Petěrburku pod signaturou Glag. 1. (Hauptová, Večerka 1997)

2.2 Mariánský kodex – Codex Marianus

Tento kodex je také součástí staroslověnských památek bulharsko-makedonské redakce a je spolu se Zogr řazen k rukopisům staroslověnského kánonu. Byl objeven mezi lety 1844–1845 na Athosu Viktorem Grigorovičem. Grigorovič odvezl památku do Kazaně a na tomto místě také rukopis zůstal až do Grigorovičovy smrti v roce 1876. Poté byl převezen do Ruské státní knihovny v Moskvě, kde je uchováván pod signaturou Grig 6 nebo Muz 1689 (f. 87). Ještě před Grigorovičem získal dva listy kodexu Antun Mihanović a poslal je k prozkoumání Franjo Miklošičovi, který tuto část v roce 1850 publikoval. Po

Miklošičově smrti byl fragment uložen v Rakouské národní knihovně ve Vídni pod signaturou Cod. Slav. 146.

Pochází přibližně ze stejné doby jako Zogr. Obsahuje též text čtveroevangelia. Má celkem 174 listy. Na několika místech má mezery, chybí zejména začátek Matoušova evangelia – text začíná až Mt 5.23.

V transliteraci cyrilicí vydal kodex Vatroslav Jagić v díle *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae codex Marianus glagoliticus*, Sankt Petěrburk 1883. Památka byla vydána přetiskem v Grazu v roce 1960. (Hauptová, Večerka 1997)

3 Metodologický postup

Poté, co jsme si vytvořili lístkovou kartotéku, začali jsme s vlastním zkoumáním abreviatur obou pramenů. Bylo potřeba vytvořit jednotnou formu zapisování dokladů do samotné práce. Rozhodli jsme se pro následující podobu zápisu.

Základní údaje o substantivu, tj. lexém v nom. sg., dále zakončení gen. sg. a rod, budeme v celé práci uvádět dle SJS. Dále pak bude následovat výčet substantiv, která představují součást excerpovaného materiálu. Všechny tvary jsou určovány podle tabulkových tvarů staroslověnských gramatik¹ uvedených v použité literatuře v kapitole 8, a to podle pádu a čísla, rod je zřejmý ze záhlaví dle SJS. Za každým tvarem podstatného jména následuje lokace, v níž se substantivum vyskytuje. Nastal-li případ, že je stejný tvar lexému zkrácen v různých verzích, zaznamenali jsme všechny podoby abreviatur. Takto jsme postupovali u všech substantiv.

Lexémy uvozující každou skupinu abreviatur řadíme podle cyrilské abecedy, samotné zkratky potom podle pádu, ve kterém se v pramenech objevovaly. Za každým výčtem zkratk jednoho slova bude následovat krátké dílčí shrnutí, na konci tohoto oddílu se pokusíme o souhrnné shrnutí, ke kterému připojíme tabulku popisující mimo jiné i absolutní a relativní četnost abreviatur v Zogr a v Mar. Relativní četnost uvádíme v procentech a zaokrouhlujeme ji na jedno desetinné místo. Tabulku uvádíme i pro samostatná slova, v takových případech však neuvádíme zvlášť dílčí a závěrečné shrnutí.

Pro zaznačení rozdílů mezi abreviaturami v Zogr a v Mar používáme latinskou předložku *versus*. Tam, kde dochází ke shodě, používáme znak *** pro snadnější odlišení rozdílů a shod.

¹ Tabulkové tvary chápeme jako pracovní označení tvarů, které se nacházejí ve staroslověnských gramatikách.

V práci nesledujeme různé grafické varianty zápisu litery *iže* a *i*, tj. *ι*, *ī*, *и*, ani nadřádkové znaky. Jde nám pouze o zachycení tvarů, které jsou zapsány ve zkrácené podobě ve dvou památkách téhož obsahu. Pokud jde o *iže* a *i* a jejich odlišnost v grafice, sjednotili jsme v práci litery do cyrilské podoby *и*. Sjednocení se týká např. propria *и соуѣзъ*, jehož iniciálové grafémy byly zaznamenány jak prostřednictvím *и*, tak i prostřednictvím *ι*. Jsme si vědomi toho, že skupina těchto dokladů by mohla být analyzována v rámci samostatné kapitoly, a to i se zřetelem k přesnému grafickému záznamu liter pod titlou včetně pokynů o určení jejich hláskové platnosti, problematika dvojího či trojího hlaholského i cyrilského *и*, *ι*, *ī* by se však vymykala našemu hlavnímu záměru.

Podobně jsme sjednotili i různost zápisů liter *o* a *ω*, které se objevovaly např. ve slově *отъць*. Nastal-li případ, že se varianty abreviatury lišily jerem, zařazovali jsme tento jev do skupiny nestejných abreviatur.

Pokud jde o terminologii, nechtěli jsme vybočovat z tradičního úzu paleoslovenistiky, jsme si ovšem vědomi rozdílu mezi pojetím koncovky ze synchronního a diachronního hlediska.

4 Zkracování

Abreviaturami v různých památkách se nejvíce zabýval Gregor Čremošnik. Na základě svého zkoumání vytvořil seznam patnácti lexémů, jež byly v památkách nejčastěji zkracovány. Přehled lexémů dokládáme níže.

1. БОГЪ	9. ИЕРОУСАЛИМЪ
2. ГОСПОДЬ/ГОСПОДИНЪ	10. ИСОУСЪ
3. ДОУХЪ	11. ХРЪСТЪ/ХРИСТОСЪ
4. ОТЬЦЬ	12. СЪИНЪ
5. НЕБО	13. СЪПАСЪ
6. ЧЛОВѢКЪ	14. КРЪСТЪ
7. ДАВИДЪ	15. МАТИ
8. ИСРАИЛЬ	(Čremošnik 1925-1926, s. 252 n.)

Na základě svého dalšího zkoumání abreviatur přidává Čremošnik k výše uvedeným substantivům ještě další řadu zkracovaných slov. „Manje ili višestavno skraćuje se u ksl. spomenicima osim dosad navedenih 15 izgrčkoga preuzetih reči još 15 slovenskih prinova. Pojedine od njih nalaze se u svima spomenicimatako konsekventno upotrebljavane, da se za jih s pravom može držav da su uvedene još u najstarije doba, i to reči СВѦТЪ, ЦРЪКЪИ, ГЛАГОЛАТИ, ЦѢСАРЬ, АНГЕЛЪ, АПОСТОЛЪ, СРЪДЬЦЕ і БЛАГОСЛОВИТИ. Kod nech, naime kod ВЛАДЪКА, ПРОРОКЪ і МЖЧЕНИКЪ, može se opažati nohovo postepeno prodiranje u krug kratica, a reči МИЛОСТЬ, МОЛИТВА, ЕПИСКОУПЪ і ѠЗЪКЪ nalaze se skraćene samo u pojedinim rukopisima; tek u kasnijoj, crkvenoj književnosti pojedinih naroda i one ulaze u krug kontrakcija.“ (Čremošnik 1925–1926, s. 486) Přehled těchto patnácti lexémů dokládáme níže.

1. СВѦТЪ	9. ВЛАДЪКА
2. ЦРЪКЪИ	10. ПРОРОКЪ
3. ГЛАГОЛАТИ	11. МЖЧЕНИКЪ
4. ЦѢСАРЬ	12. МИЛОСТЬ
5. АНГЕЛЬ	13. МОЛИТВА
6. АПОСТОЛЪ	14. ЕПИСКОУПЪ
7. СРЪДЬЦЕ	15. ѠЗЪКЪ
8. БЛАГОСЛОВИТИ	

K tomuto soupisu lexémů Čremošnik ještě dodává, že zcela osamoceně stojí abreviatura substantiva *попз* v Euchologiu sinajském, kterou ani předtím ani později mezi zkratkami nenacházíme. (Čremošnik 1925–1926, s. 485 n.)

Zkracování lexémů se věnoval i Josef Vajs, který tvrdí, že bylo závislé především na písaři samotném, jenž znal své čtenářstvo a věděl, co si může dovolit. Domníváme se však, že tato Vajsova teze nemusí být vnímána absolutně. Ne každý písař mohl znát budoucí čtenáře svého rukopisu. Zkratky ovšem nesměly být dvojznačné. Význam abreviatury je dobře patrný zejména podle kontextu, v němž je zkrácené slovo použito. (Vajs 1932)

Vajs také tvrdí, že se v hlaholských textech zkracovala zejména nomina sacra, tzv. jména posvátná, a také jména světská, tzv. profánní. Jedním z jeho poznatků je, že „jsou texty hlaholské většinou zkracovány nezávisle na textech cyrilských.“ (Vajs 1932, s. 103)²

Ve své monografii se Vajs věnuje třem základním způsobům zkracování slov. První způsob, tzv. komolení slov, se používal ve starověku v době předkřesťanské. Byť se některé z těchto zkratek používaly i v pozdějších dobách, mnohem častěji se vyskytoval druhý a třetí způsob abreviace. Druhým způsobem je krácení pomocí „stažení“ slov.³ (Vajs 1932, s. 107) Při něm se použila první litera slova a koncovka, popř. litery blíže specifikující význam. Zápis byl zaznamenán s pomocí titly. Dobře patrné je to např. ve slově *исочъз*, které je zkráceno jako *ѿс* bez koncového tvrdého jeru. Slova bývají zkracována nejčastěji s použitím koncovky jednotlivých forem (viz přehled o-kmenových abreviatur). Třetím způsobem je krácení pomocí nadřádkových písmen, která se píšou často pod titlou, nebo dokonce bez titly. Tohoto typu zkracování se také užívalo hojně. V naší práci jsme z technických důvodů používali jen jeden typ značení titly, a to *Ɀ* jakožto nadřádkové značky pro abreviaturu.

Ke zkracování se ještě používaly tzv. ligatury neboli svaznice, při kterých byla „svázána“ dvě písmena, případně vícero písmen v jedno. (Vajs 1932)

² Dovolili bychom si na okraj podotknout, že výše uvedený citát, totiž že „jsou texty hlaholské většinou zkracovány nezávisle na textech cyrilských“, vyvolává v souvislosti s nejstarším obdobím stsl. písemnictví dvě úvahy k zamyšlení. Jednak by mohlo vzniknout nedorozumění, pokud jde o zkracování textů – zřejmě vzhledem ke kontextu měl Vajs na mysli nikoli zkracování textů, ale abreviatury, jednak se nabízí otázka, jak by mohly být hlaholské texty zkracovány „nezávisle na textech cyrilských“, když předlohou hlaholských textů nebyly u nejstarších rukopisů texty cyrilské?

³ Jsme si vědomi toho, že v dnešní terminologii je termín stažení chápán jako kontrakce, tzn. „zánik některé ze dvou sousedních slabik vyslovovaných stejně nebo podobně“. (Večerka 2006, s. 160) Zde však ponecháváme původní Vajsovu terminologii.

5 SUBSTANTIVA

Substantiva patří ve staroslověněštině k flexivním slovním druhům. Můžeme u nich určovat kategorie rodu, čísla a pádu. Staroslověněština měla sedm pádů a rozlišovala maskulina, feminina a neutra. U kategorie čísla rozlišovala staroslověněština (dále stsl.) vedle singuláru a plurálu také duál, což je číslo používané takřka důsledně při označování párovosti či duálnosti předmětů nebo osob, „v duálu byl vždy jeden společný tvar pro nom., ak. a vok, jeden pro gen. a lok. a jeden konečně pro dat. a instr.“. (Večerka 2006, s. 139)

5.1 Kmenový princip

Při určování jmen a jejich řazení do skupin se ve staroslověněštině využíval diachronně pojímaný tzv. kmenový princip. Tento kmenový princip je „formálním organizujícím faktorem psl. deklinačního systému“. (Večerka 2006, s. 43) Kmenem rozumíme z diachronního pohledu tu část slova, která vzniká spojením kořene a kmenotvorné přípony. Ke kmeni je potom připínána koncovka neboli flektivní přípona. Ta vyjadřuje gramatické významy slov. (Večerka 2006)

V indoevropském období bylo možno tuto segmentaci na kořen, kmenotvornou příponu a koncovku využívat v rekonstrukcích důsledně, později, v důsledku dalšího vývoje, došlo k tzv. „ztrátě pojmu o kmeni“. (Večerka 2006, s. 44) K této ztrátě docházelo v důsledku různých praslovanských hláskových změn, ale i jiných procesů, a to mělo ve vývoji za následek různost mladších praslovanských koncovek. Tím se od sebe odlišily skloňovací typy, které bývají tradičně označovány z diachronního pohledu jako kmeny. Večerka uvádí podle původního kmene devět typů vokalických, ke kterým patří o-kmeny, ĩo-kmeny, a-kmeny, ĩa-kmeny, i-kmeny, u-kmeny a pět kmenů konsonantických, a to n-kmeny, (n)t-kmeny, s-kmeny, zv-kmeny a r-kmeny. (Večerka 2006) Podle tohoto členění dělíme substantiva i v naší práci.

5.1.1 Vokální kmeny

5.1.1.1 O-kmeny maskulin

O-kmeny maskulin jsou zakončeny v nom. sg. na -z a v gen. sg. na -a po tvrdé souhlásce. Jsou nejpočetnější skupinou v rámci skupiny substantiv. Je známo, že tyto

kmeny ovlivňoval i jiný skloňovací typ, a to u-kmeny. To znamená, že se u o-kmenů objevují koncovky u-kmenové, příp. u-kmeny přejímají koncovky o-kmenů, např. иcоycoy/иcоycoвн , cзиновн/cзиноу apod. Na takové podoby budeme průběžně upozorňovat.

АНГЕЛЪ, -А П.

Zogr $\overline{\text{аѣлз}}$ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 28.2	Mar $\overline{\text{анѣл}}$ (!) <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣлз}}$ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 28.5	Mar $\overline{\text{анѣль}}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣлз}}$ <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 11.10	Mar $\overline{\text{анѣлз}}$ <i>akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣли}}$ <i>nom. pl.</i>	versus Mt 13.39, Mt 13.49, Mt 24.36, Mt 25.31	Mar $\overline{\text{анѣли}}$ <i>nom. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣли}}$ <i>nom. pl.</i>	versus Mt 4.11	Mar $\overline{\text{аггѣли}}$ (!) <i>nom. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣлз}}$ <i>gen. pl.</i>	versus Mt 26.53	Mar $\overline{\text{анѣлз}}$ <i>gen. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣломз}}$ <i>dat. pl.</i>	versus Mt 25.41	Mar $\overline{\text{анѣломз}}$ <i>dat. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣломз}}$ <i>dat. pl.</i>	versus Mt 4.6	Mar $\overline{\text{аггѣломз}}$ (!) <i>dat. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{аѣлзи}}$ <i>akuz. pl.</i>	versus Mt 13.41, Mt 24.31	Mar $\overline{\text{анѣлзи}}$ <i>akuz. pl.</i>

Tvary substantiva ангелз jsou zkracovány v obou kodexech. Z celkového počtu třinácti uvedených dokladů nebyla nalezena žádná abreviatura ze Zogr, která by byla totožná se zkrácením v Mar. Vždy se liší minimálně jednou literou.

V Zogr jsou slova zkracována tím způsobem, že jsou pod titlou zaznamenány litery а , ѣ (za hlaholský *děrv*), л a koncovka v úplné podobě tak, jak je uváděna v tabulkových tvarech. V Mar je pod titlou kromě písmen uvedených výše použito většinou ještě písmeno н . Tomuto zjištění se vymyká *nom. pl.* a *dat. pl.* nalezený ve verších Mt 4.11 a Mt 4.6. Zkratky v těchto lokacích jsou uvedeny ve tvarech $\overline{\text{аггѣли}}$ (!) a $\overline{\text{аггѣломз}}$ (!). Pod titlou je v Mar, stejně jako v abreviaturách ze Zogr, rozepsána celá koncovka. V *nom. sg.* v lokaci Mt 28.2 koncovka uvedena není – chybí koncový jer, zřejmě v důsledku zániku slabých jerů v koncové pozici.

Pozorovali jsme i rozdílnosti ve variantách abreviatur téhož pádu a zjistili jsme, že se v Zogr používají u stejných pádů vždy tytéž tvary, kdežto v Mar se podoby zkratk téhož pádu liší. V nom. sg. byly v Mar nalezeny nepatrné rozdíly, a to ve výskytu měkkého jeru v koncovce tvaru z lokace Mt 28.5, nejspíš v důsledku kontaminace slabých jerů. Ve druhém nalezeném tvaru nominativu sg. (Mt 28.2) není koncový slabý jer uveden, zřejmě v souvislosti s dalším vývojem jerů na slovanské půdě. Dalším případem rozdílnosti téhož pádu je dat. pl. nalezený v lokacích Mt 25.41 a Mt 4.6. Abreviatury uvedeného tvaru se liší dvojicí liter psaných pod titlou na druhé a třetí pozici. V první lokaci jsou na těchto pozicích uvedeny v Mar litery **нѣ**, ve druhé pak zdvojená litera **гг**. Tyto podoby byly zapsány rozdílně v Mar i ve tvarech nom. pl. V lokacích Mt 13.39, Mt 13.49, Mt 24.36 a Mt 25.31 se na druhé a třetí pozici pod titlou nachází v Mar opět litery **нѣ**, v dokladu Mt 4.11 pak litery **гг**.

Tento lexém patří do Čremošnikova druhého souboru zkratk objevujících se ve staroslověnských rukopisech (Čremošnik 1925–1926, s. 487) a řadíme ho do skupiny slov typu nomina sacra.

ΑΠΟΣΤΟΛΩ, -Α m.

Zogr ἈΠΟΛΟΜΑ <i>instr. du.</i>	versus Mt 10.2	Mar ἈΠΛΜΑ <i>instr. du.</i>
---------------------------------------	-------------------	------------------------------------

Tento lexém je ve zkrácené podobě nalezen v souboru excerpovaného materiálu jen v jediném případě, a sice v lokaci Mt 10.2. V Zogr je pod titlou uvedeno počáteční písmeno slova, část kořene a celá koncovka, kdežto v Mar je uvedena pod titlou kromě prvního písmena a části kořene pouze část koncovky.

ΒΟΓΩ, -Α m.

Zogr β̄ω <i>nom. sg.</i>	*** Mt 6.30, Mt 15.4	Mar β̄ω <i>nom. sg.</i>
Zogr β̄ω <i>gen. sg.</i>	*** Mt 16.16, Mt 27.43	Mar β̄ω <i>gen. sg.</i>
Zogr β̄ω <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 4.7, Mt 5.8, Mt 9.8, Mt 15.31	Mar β̄ω <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr β̄ω <i>dat. sg.</i>	versus Mt 4.10, Mt 6.24	Mar β̄ω <i>dat. sg.</i>

Zogr β̄ϰε <i>vok. sg.</i>	*** Mt 27.46 (bis)	Mar β̄ϰε <i>vok. sg.</i>
Zogr β̄μ̄β <i>instr. sg.</i>	*** Mt 26.63	Mar β̄μ̄β <i>instr. sg.</i>

Všechny zkratky z celkového počtu třinácti vyexcerpovaných dokladů tohoto lexému se v Zogr i Mar shodují. Jen v grafice se odlišuje tvar dativu singuláru u veršů Mt 4.10 a Mt 6.24, kde můžeme vidět rozdílnost znaků pro písmeno *u*. V Zogr čteme zápis tzv. *yžici* (ϣ), zatímco Mar zde má v transliteraci z hlaholice klasické cyrilské οϣ.

ΓΛΑΓΟΛΖ, -Α Π.

Zogr γ̄λοϣ <i>dat. sg.</i>	*** Mt 27.14	Mar γ̄λοϣ <i>dat. sg.</i>
Zogr γ̄λζ <i>akuz. sg.</i>	*** Mt 5.11, Mt 26.75	Mar γ̄λζ <i>akuz. sg.</i>
Zogr γ̄λϛ <i>lok. sg.</i>	*** Mt 4.4	Mar γ̄λϛ <i>lok. sg.</i>

Všechny čtyři nalezené doklady tohoto lexému se v Zogr a v Mar objevovaly ve shodné podobě. V obou případech jsou pod titlou ponechána písmen *γ* a *λ* a koncovka v plném znění.

ΓΛΑϞΖ, -Α Π.

Zogr γ̄λαϞΖ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 3.17	Mar γ̄λαϞ <i>nom. sg.</i>
Zogr γ̄λαϞομ̄β <i>instr. sg.</i>	versus Mt 27.50	Mar γ̄λαϞμ̄β <i>instr. sg.</i>

Zatímco v obou doložených případech je v Zogr substantivum **γ̄λαϞΖ** rozepsáno do plné podoby, v Mar je uváděno vždy s titlou.⁴ V Mar jsou abreviatury tohoto substantiva označeny rozdílně. V *nom. sg.* se pod titlou nacházejí všechny litery kromě koncového *jeru*, v *instr. sg.* jsou vynechány pouze vokály *α* a *ο*. Je zde tedy zkrácena část koncovky.

⁴ V pramenech jsme při excerpci materiálu sledovali pouze slova psaná s titlou, je tedy možné, že se tento lexém v Mar stejně jako v Zogr objevuje i v rozepsané podobě. Nastal-li takový případ, kdy bylo slovo rozepsáno v obou kodexech, nebylo do práce zahrnuto.

Těmto a podobným případům u jiných lexémů se budeme věnovat ještě v závěru kapitoly týkající se o-kmenů.

ГОСПОДИНЪ, -А М.

Zogr $\overline{\Gamma\text{N}\text{Z}}$ <i>nom. sg.</i>	*** Mt 24.43, Mt 24.48	Mar $\overline{\Gamma\text{N}\text{Z}}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\Gamma\text{A}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 25.18	Mar $\overline{\Gamma\text{N}\text{A}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\Gamma\text{A}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 4.7	Mar $\overline{\Gamma\text{A}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\Gamma\text{N}\text{OY}}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 13.27	Mar $\overline{\Gamma\text{N}\text{A}}$ <i>gen. sg.</i>
Zogr $\overline{\Gamma\text{A}\text{N}\text{OY}}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 9.38	Mar $\overline{\Gamma\text{N}\text{OY}}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\Gamma\text{M}\text{B}}$ <i>instr. sg.</i>	*** Mt 10.24	Mar $\overline{\Gamma\text{M}\text{B}}$ <i>instr. sg.</i>

Ve všech sedmi uvedených případech jsou tvary substantiva *господинъ* uváděny vždy s titlou, a to jak v Zogr, tak v Mar. Ve třech případech jsou abreviatury v obou pramenech stejné, ve zbývajících částech dokladů se liší. Zajímavý je doklad nalezený v obou pramenech v lokaci Mt 13.27. V Zogr jsme tvar zkratky $\overline{\Gamma\text{N}\text{OY}}$ určili jako *dat. sg.*, kdežto tvar $\overline{\Gamma\text{N}\text{A}}$ vyexcerpovaný z Mar jako *gen. sg.* Rozdíl v užití pádu je v této lokaci dán textologicky.

Stejně jako u zkratk některých výše uvedených lexémů jsme i zde pozorovali variantnost abreviatur stejného pádu. Zatímco v Zogr se abreviatury v *gen.-akuz. sg.* v lokacích Mt 25.18 a Mt 4.7 vyskytují ve stejné podobě, v Mar se v Mt 25.18 jednou literou liší. Doklad z Mt 4.7 má Mar pod titlou zapsanu pouze první a poslední literu slova (viz výše), u dokladu v Mar, a to Mt 25.18 se pod titlou vyskytují litery tři. Abreviatura má podobu $\overline{\Gamma\text{N}\text{A}}$. Variantnost byla objevena také u dvou tvarů *dat. sg.*, a to pouze v Zogr, kde je rozdílnost obou abreviatur dána buď přítomností nebo absencí litery *Δ*. Koncovka je v obou případech zachována v úplnosti.

Lexém je uveden i v Čremošnikově studii o zkratkách. (Čremošnik 1925–1926, s. 254) Řadíme ho do skupiny slov typu *nomina sacra*.

ΓΡΑΔΖ, -Α m.Zogr ΓΡΑΔΖ *akuz. sg.*versus
Mt 5.35Mar ΓΡΑΔΖ *akuz. sg.*

Toto substantivum bylo, stejně jako například lexém ἀποστολζ, nalezeno ve zkrácené podobě pouze v jedné lokaci Zogr a Mar. Vzhledem k tomu, že tuto zkratku neuvádí Čremošnik v žádné ze sledovaných studií (Čremošnik 1925–1926, s. 238 n., Čremošnik 1925–1926, s. 485 n.) a že se v abreviatuře nachází z vyexcerpovaného materiálu pouze v Mar, domníváme se, že toto slovo obvykle zkracováno nebylo.

ΔΑΒΖΙΔΖ, -Α m.Zogr ΔΑΔΖ *nom. sg.*versus
Mt 12.3Mar ΔΒΖ *nom. sg.*

Podobně jako v předchozím případě, i tato abreviatura byla vyexcerpována ze sledovaných úseků v Zogr a Mar pouze jedenkrát. V Zogr byly pod titlu zapsány litery Δ, Α, Δ, Ζ, oproti tomu má Mar pouze Δ, Β, Ζ. V obou pramenech se u této abreviatury shoduje jen počáteční písmeno slova a koncový jer.

Na rozdíl od slova ΓΡΑΔΖ je však toto slovo uvedeno v Čremošnikově základním výčtu zkratk. (Čremošnik 1925–1926, s. 258 n.) Z tohoto důvodu se můžeme domnívat, že to byla zkratka hojně používaná, to ovšem neplatí pro úseky excerpovaných pramenů naší práce, tedy pro Mt v Zogr ani v Mar.

ΔΟΥΧΖ, -Α m.Zogr ΔΧΖ *nom. sg.****
Mt 10.20, Mt 12.43, Mt 12.45, Mt 26.41Mar ΔΧΖ *nom. sg.*Zogr ΔΧΑ *gen.-akuz. sg.****
Mt 28.19Mar ΔΧΑ *gen.-akuz. sg.*Zogr ΔΧΖ *akuz. sg.****
Mt 12.18, Mt 12.31, Mt 12.32, Mt 27.50Mar ΔΧΖ *akuz. sg.*Zogr ΔΧΖ *akuz. sg.*versus
Mt 3.16Mar ΔΟΥΧΖ *akuz. sg.*Zogr ΔΧΒ *lok. sg.*

versus

Mar ΔΟΥΧΒ *lok. sg.*

	Mt 12.28	
Zogr $\overline{\Delta\chi\omicron\mathfrak{M}\mathfrak{B}}$ <i>instr. sg.</i>	***	Mar $\overline{\Delta\chi\omicron\mathfrak{M}\mathfrak{B}}$ <i>instr. sg.</i>
	Mt 3.11	
Zogr $\overline{\Delta\chi\omicron\mathfrak{M}\mathfrak{B}}$ <i>instr. sg.</i>	versus	Mar $\overline{\Delta\chi\omicron\mathfrak{M}\mathfrak{B}}$ <i>instr. sg.</i>
	Mt 4.1, Mt 5.3	
Zogr $\overline{\Delta\omicron\upsilon\chi\mathfrak{Z}}$ <i>akuz. pl.</i>	versus	Mar $\overline{\Delta\chi\mathfrak{Z}}$ <i>akuz. pl.</i>
	Mt 8.16	
Zogr $\overline{\Delta\omicron\upsilon\mathfrak{C}\mathfrak{E}\mathfrak{X}\mathfrak{Z}}$ <i>lok. pl.</i>	versus	Mar $\overline{\Delta\mathfrak{C}\mathfrak{X}\mathfrak{B}}$ <i>lok. pl.</i>
	Mt 10.1	

Lexém $\overline{\Delta\omicron\upsilon\chi\mathfrak{Z}}$ je v pramenech dokladován šestnácti abreviaturami. Deset z nich je v Mt obou sledovaných pramenů zkráceno pod titlou stejným způsobem, ve zbývajících dokladech obou sledovaných rukopisů se liší. Ve dvou případech, konkrétně v Mt 8.16 a Mt 10.1, je slovo v Zogr, oproti dokladu Mar psaném pod titlou, rozepsáno téměř v úplné podobě. Týž případ, tj. zápis bez titly, nastává v Mar v lokacích Mt 3.16 a Mt 12.28. Pro zapsání pod titlu (Zogr) byly využity konsonanty Δ a χ/c (po 2. palatalizaci velár).

Po srovnání týchž pádů bylo zjištěno, že Zogr používá u akuz. sg. ve všech případech stejnou podobu zkratky, a totéž platí i pro instr. sg. Rozdílnosti byly nalezeny v Mar, a to proto, že v akuz. sg. se objevilo i slovo rozepsané, tj. bez titly (Mt 3.16). U instr. sg. se způsob zápisu liší pouze povahou jeru v koncovce.

Lexém patří ke slovům, které byly zkracovány v hojně míře nejen v použitých pramenech, ale i v jiných kanonických památkách, což dokazuje i Čremošnikův materiál. (Čremošnik 1925–1926, s 238 n., s. 485 n.)

$\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}\mathfrak{O}\mathfrak{Y}\mathfrak{C}\mathfrak{Z}}$, $-\mathfrak{A}$ *m.*

Zogr $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}}$ <i>nom. sg.</i>	***	Mar $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}}$ <i>nom. sg.</i>
	Mt 13.36, Mt 13.57, Mt 14.13, Mt 14.14, Mt 14.16, Mt 14.27, Mt 15.16, Mt 15.21, Mt 15.28, Mt 15.29, Mt 15.32, Mt 15.34, Mt 16.6, Mt 16.8, Mt 16.13, Mt 16.15, Mt 16.17, Mt 26.1, Mt 26.10, Mt 26.19, Mt 26.26, Mt 26.31, Mt 26.34, Mt 26.36, Mt 26.38, Mt 26.55, Mt 26.63, Mt 27.11 (bis), Mt 27.46, Mt 28.18	
Zogr $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}}$ <i>nom. sg.</i>	versus	Mar $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}\mathfrak{Z}}$ <i>nom. sg.</i>
	Mt 7.28, Mt 8.3, Mt 8.4, Mt 8.7, Mt 8.10, Mt 8.13, Mt 8.14, Mt 8.20, Mt 8.22, Mt 9.1, Mt 9.2, Mt 9.4, Mt 9.22, Mt 9.23, Mt 9.28, Mt 9.30, Mt 9.35, Mt 9.36, Mt 10.5, Mt 11.1, Mt 11.4, Mt 11.7, Mt 11.25, Mt 12.1, Mt 12.9, Mt 12.15, Mt 13.1, Mt 13.34, Mt 13.51, Mt 13.52, Mt 13.53, Mt 14.25, Mt 14.31, Mt 26.52, Mt 26.64, Mt 27.50, Mt 28.9, Mt 28.10, Mt 28.16	
Zogr $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}}$ <i>nom. sg.</i>	versus	Mar $\overline{\mathfrak{H}\mathfrak{C}\mathfrak{Z}}$ <i>nom. sg.</i>

Mt 3.13, Mt 3.15, Mt 3.16, Mt 4.1, Mt 4.7, Mt 4.10, Mt 4.12, Mt 4.17, Mt 4.23, Mt 8.18,
Mt 9.9, Mt 9.12

Zogr н̄с <i>nom. sg.</i>	versus Mt 12.25	Mar om.
Zogr om.	versus Mt 4.18	Mar н̄ссз <i>nom. sg.</i>
Zogr н̄сч <i>nom. sg.</i>	*** Mt 26.6	Mar н̄сч <i>nom. sg.</i>
Zogr н̄са <i>gen. sg.</i>	*** Mt 27.57	Mar н̄са <i>gen. sg.</i>
Zogr н̄са <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 26.50, Mt 26.59, Mt 27.1, Mt 27.17, Mt 27.20, Mt 27.22, Mt 27.26, Mt 27.27, Mt 27.54, Mt 28.5	Mar н̄са <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr н̄са <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 26.4, Mt 26.57	Mar н̄сса <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr н̄сви <i>dat. sg.</i>	*** Mt 8.34, Mt 9.27, Mt 14.12, Mt 14.29, Mt 15.1, Mt 26.17, Mt 26.49 (tyto tvary přebírají koncovku u-kmenů m.)	Mar н̄сви <i>dat. sg.</i>
Zogr н̄се <i>vok. sg.</i>	versus Mt 8.29	Mar н̄се <i>vok. sg.</i>
Zogr н̄с <i>vok. sg.</i>	versus Mt 9.27	Mar om.
Zogr н̄сѣ <i>lok. sg.</i>	*** Mt 27.55	Mar н̄сѣ <i>lok. sg.</i>
Zogr н̄сомь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 9.10, Mt 26.51, Mt 26.71	Mar н̄смз <i>instr. sg.</i>
Zogr н̄сомь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 26.69	Mar н̄смь <i>instr. sg.</i>

Z hlediska četnosti vyexcerpovaných dokladů je toto substantivum nejpočetnější. Objevuje se celkem ve sto dvanácti případech, a v některých z nich pouze v jednom z pramenů. Jedná se o Mt 4.18 (doklad v Zogr chybí), Mt 12.25 a Mt 9.27 (doklady se nevyskytují v Mar), ve druhém pramenu je slovo z uvedených lokací patrně z kontextu. V padesáti případech, což je přibližně polovina všech dokladů tohoto lexému, jsou abreviatury v Zogr a Mar zkráceny stejným způsobem. Pro jejich velké množství nebudeme zvlášť zmiňovat všechny lokace, kterými bychom toto naše tvrzení potvrdili. Ve zbývajících částech dokladů se prameny liší. Pod titlou je jen první písmeno a kořenné c.

Doklady, u kterých je vynechán koncový tvrdý jer, se objevují především v nom. sg. V ostatních případech je vždy alespoň část koncovky slova pod titlou rozepsaná. U některých excerpt registrujeme, že do skloňování pronikají u-kmenové koncovky.

U abreviatur zkracujících toto nomen sacrum byly nalezeny rozdílnosti v týchž pádech. Variantnost se týká zejména nom. sg., ve kterém se objevují čtyři různé zkratky, mezi něž patří $\bar{\text{нс}}$, $\bar{\text{нсз}}$, $\bar{\text{нсз}}$ a $\bar{\text{нсв}}$. Abreviatury substantiv v nom. sg. se liší zapsáním nebo nezapsáním písmene *c*, které se v rozepsané podobě vyskytuje před koncovým tvrdým jerem.

Zkratky gen.-akuz. byly nalezeny v počtu dvanácti dokladů. V lokacích Mt 26.4 a Mt 26.57 se nom. propr. $\bar{\text{исоуцз}}$ slovo objevilo v Mar zkrácené jiným způsobem, než u ostatních dokladů. Ve dvanácti dokladech v Zogr a v deseti dokladech v Mar je pod titlou zapsáno $\bar{\text{нса}}$, ve dvou zbývajících dokladech v Mar je navíc vložen dvojí kořený konsonant *cc*.

Další rozdílnosti ve zkracování téhož pádu byly nalezeny v dat. sg. V Mar byly všechny doklady tohoto typu zkráceny stejně, při proniknutí u-kmenového zakončení, v Zogr byly objeveny dvě varianty pro zkrácení, $\bar{\text{нсви}}$ a $\bar{\text{нсв}}$: rozdíl je dán užitím u-kmenové koncovky ($\bar{\text{нсви}}$) a zachováním o-kmenové koncovky ($\bar{\text{нсв}}$).

Tvary vok. sg. byly sledovány v Zogr ve dvou lokacích Mt 8.29 v podobě $\bar{\text{нсе}}$ a Mt 9.27 v podobě $\bar{\text{нс}}$. Odlišnost těchto dvou tvarů je dána zapsáním, respektive vynecháním litery *ε* na konci slova. V Mar se zkrácený vokativní tvar vyskytl pouze v lokaci Mt 8.29, a to v podobě $\bar{\text{нсе}}$.

Posledním pádem tohoto lexému, ve kterém se v různých lokacích vyskytují různocnění, je instr. sg. V Zogr se ve všech čtyřech dokladech vyskytuje stejná zkratka $\bar{\text{нсомъ}}$, kdežto v Mar byla ve třech případech nalezena abreviatura $\bar{\text{нсмз}}$ s tvrdým jerem na konci, v posledním případě se na konci zkratky objevil náležitý jer měkký.

Lexém, který považujeme za jméno posvátné, uvádí Čremošnik ve své studii o zkratkách. (Čremošnik 1925–1926, s. 238)

нєроусалнмз, -а м.

Zogr **нлмѣ** lok. sg.

versus
Mt 15.1

Mar **нмѣ** lok. sg.

Zogr н̄лма <i>gen. sg.</i>	versus Mt 4.25	Mar н̄р̄лма <i>gen. sg.</i>
Zogr ѣлммь <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 5.35	Mar н̄р̄слммь (!) <i>akuz. sg.</i>

Jedním z lexémů, které uvádí Čremošnik ve svém pojednání o zkratkách, je i substantivum **н̄роуѣслимь** (Čremošnik 1925–1926, s. 260 – u Čremošnika zápis **н̄роуѣслимь**). V pramenech, které jsme sledovali, jsme našli zkrácené doklady pouze na třech místech, přitom ani v jednom případě se abreviatura ze Zogr neshoduje se svým protějškem v Mar. Je zajímavé sledovat rozdíly ve zkracování v obou kodexech. Zatímco písař v Zogr se snažil být co nejúspornější a pod titlou uváděl převážně co nejmenší část slova, a to tak, aby byla zřetelná pouze pádová koncovka, v Mar je tato tendence vyzorována pouze v lokaci Mt 15.1. V obou dalších případech je v Mar slovo zapsáno pod titlou větším množstvím liter než v Zogr. Vzhledem k ostatním dokladům v celé práci je tato skutečnost zajímavým a ojedinělým jevem.

кр̄стъ, -а т.

Zogr кр̄ста <i>gen. sg.</i>	*** Mt 27.42	Mar кр̄ста <i>gen. sg.</i>
Zogr кр̄ста <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 27.40	Mar кр̄та <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr кр̄ста <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 10.38	Mar кр̄ста <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr кр̄стъ <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 27.22	Mar кр̄сть <i>akuz. sg.</i>

K dokladům, které se nevyskytují tak často jako například **исоуѣсз**, patří substantivum **кр̄стъ**. Je to slovo vyskytující se v Čremošnikově soupisu zkracovaných slov. (Čremošnik 1925–1926, s. 263) Tento lexém by bylo možno také zařadit do skupiny substantiv typu *nomina sacra*. V lokacích Mt 27.42 a Mt 10.38 se doklady abreviatur v Zogr a v Mar shodují, ve zbývajících dvou případech, v lokacích Mt 27.40 a Mt 27.22, se abreviatury nepatrně liší přítomností, respektive absencí cyrilského písmena **с** pod titlou, případně koncovým jerem.

пророкѣ, -а m.

Zogr пророкѣ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 13.57	Mar пр̄кѣ <i>nom. sg.</i>
Zogr пророка <i>gen. sg.</i>	versus Mt 12.39	Mar пр̄ка <i>gen. sg.</i>
Zogr пророка <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 10.41	Mar пр̄ка <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr пророкѣ <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 5.17	Mar пр̄ркѣ <i>akuz. sg.</i>
Zogr пророкомь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 4.14	Mar пр̄ркомѣ <i>instr. sg.</i>
Zogr пророкомь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 12.17	Mar пр̄комь <i>instr. sg.</i>
Zogr пророкомь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 13.55	Mar пр̄кмь <i>instr. sg.</i>
Zogr пророци <i>nom. pl.</i>	versus Mt 11.13, Mt 13.17, Mt 24.24	Mar пр̄ци <i>nom. pl.</i>
Zogr пророкѣ <i>gen. pl.</i>	versus Mt 16.14.	Mar пр̄кѣ <i>gen. pl.</i>
Zogr пророкѣ <i>akuz. pl.</i>	versus Mt 5.12	Mar пр̄ркѣ <i>akuz. pl.</i>

U tohoto substantiva s absolutní četností dvanácti excerpt si můžeme všimnout, stejně jako u lexému гласѣ (viz výše) či ѡзѣкъ (viz níže), že je výraz pokaždé zkrácen pouze v Mar, zatímco v Zogr je ve všech případech ponechán v podobě nezkrácené. V Mar nejsou v některých případech zkráceny totožné tvary slova stejně. Příkladem je instr. sg., ve kterém se objevují ve třech lokacích tři různé zkratky, a to пр̄ркомѣ, пр̄комь a пр̄кмь. V nominativu plurálu v lokacích Mar Mt 11.3, Mt 13.17 a Mt 24.24 jsou naopak lexémy zkráceny stejně, a to tak, že jsou vždy pod titlou ponechány konsonanty п, р a ц a pádová koncovka.

U jedenácti zkrácených dokladů v Mar je ponechána koncovka v náležité podobě tak, jak ji známe z Večerkovy učebnice (Večerka 2006), výjimku tvoří pouze instr. sg. u zkratky пр̄кмь (Mt 13.55), kde není v abreviatuře zapsáno původní kmenové *o*.

ΧΡΙΣΤ(ΟC)Σ, ΧΡΪCΤ(ΟC)Σ, -Α m.

Zogr $\overline{\chi\zeta}$ <i>nom. sg.</i>	*** Mt 16.16, Mt 24.23, Mt 26.63, Mt 28.6	Mar $\overline{\chi\zeta}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\alpha}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 27.17, Mt 27.22	Mar $\overline{\chi\alpha}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\epsilon}$ <i>vok. sg.</i>	*** Mt 26.68	Mar $\overline{\chi\epsilon}$ <i>vok. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\eta}$ <i>nom. pl.</i>	versus Mt 24.24	Mar $\overline{\chi\rho\zeta\sigma\tau\eta}$ <i>nom. pl.</i>

Ze všech osmi dokladů abreviatur posvátného jména $\chi\rho\iota\sigma\tau(\omicron\varsigma)\varsigma$, $\chi\rho\iota\sigma\tau(\omicron\varsigma)\varsigma$ se vymyká pouze jediný. V Mar v lokaci Mt 24.24 lexém není zkrácen. Ve všech ostatních případech je na první pohled patrná shoda v obou kodexech. Pod titlou je zapsáno počáteční písmeno χ a úplná podoba náležitě koncovky.

Ve stejných pádech nebyly u tohoto dokladu nalezeny žádné rozdíly ve zkracování.

Tento lexém patří do Čremošnikova prvního souboru zkratk objevujících se ve staroslověnských rukopisech. (Čremošnik 1925–1926, s. 238)

ЧЛОВѢКЪ, -А m.

Zogr $\overline{\chi\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 4.4, Mt 7.9, Mt 8.9, Mt 11.9, Mt 12.10, Mt 12.11, Mt 12.12, Mt 12.35 (bis), Mt 13.44, Mt 25.14	Mar $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 25.24, Mt 26.71, Mt 27.57	Mar $\overline{\chi\lambda\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>	*** Mt 26.24	Mar $\overline{\chi\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 13.31	Mar $\overline{\chi\lambda\omicron\upsilon\epsilon\kappa\zeta}$ <i>nom. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 10.36	Mar $\overline{\chi\lambda\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 12.13	Mar $\overline{\chi\epsilon\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 13.24, Mt 13.45, Mt 13.52, Mt 26.24	Mar $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\omicron\upsilon}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\chi\kappa\alpha}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus	Mar $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\alpha}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>

Mt 9.9, Mt 10.35, Mt 11.8, Mt 12.43, Mt 12.45, Mt 15.11, Mt 15.11 (bis), Mt 15.18, Mt 15.20, Mt 26.72, Mt 26.74

Zogr ч̄ка <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 15.20	Mar ч̄лака <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr ч̄ка <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 27.32	Mar ч̄ка <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr ч̄кз <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 9.32	Mar ч̄лвкз <i>akuz. sg.</i>
Zogr ч̄ци <i>nom. pl.</i>	versus Mt 7.12, Mt 8.27, Mt 12.36, Mt 16.13	Mar ч̄лвци <i>nom. sg.</i>
Zogr ч̄кз <i>gen. pl.</i>	versus Mt 6.2, Mt 10.17	Mar ч̄лвкз <i>gen. pl.</i>
Zogr ч̄комз <i>dat. pl.</i>	versus Mt 6.16, Mt 9.8, Mt 13.25	Mar ч̄лвкомз <i>dat. pl.</i>
Zogr ч̄комз <i>dat. pl.</i>	versus Mt 12.31	Mar ч̄лкмз <i>dat. pl.</i>
Zogr ч̄комз <i>dat. pl.</i>	versus Mt 4.19	Mar ч̄лкомз <i>dat. pl.</i>
Zogr ч̄комз <i>dat. pl.</i>	versus Mt 6.14, Mt 6.18	Mar ч̄лвкмз <i>dat. pl.</i>
Zogr ч̄комз <i>dat. pl.</i>	versus Mt 6.5, Mt 12.31	Mar ч̄ловѣкомз <i>dat. pl.</i>
Zogr ч̄кзи <i>instr. pl.</i>	*** Mt 10.33	Mar ч̄кзи <i>instr. pl.</i>
Zogr ч̄кзи <i>instr. pl.</i>	versus Mt 5.13, Mt 5.16, Mt 5.19	Mar ч̄лкзи <i>instr. pl.</i>
Zogr ч̄кзи <i>instr. pl.</i>	versus Mt 6.1, Mt 10.32	Mar ч̄лвкзи <i>instr. pl.</i>

Lexém **ч̄ловѣкз** patří po substantivu **исоуцз** k nejpočetnějším dokladům s abreviací v rámci o-kmenů. Z pramenů jsme vyexcerpovali celkem padesát osm lokací, v nichž se zkratky nacházejí ve většině dokladů Zogr a Mar. Výjimku tvoří pouze tři doklady z lokací Mt 13.31, Mt 6.5 a Mt 12.31, které abreviaturu v Mar nemají, slovo je tu rozepsáno oproti Zogr v úplnosti. V Zogr nebyl nalezen žádný nezkrácený doklad tohoto lexému. Doklady, které byly nalezeny v lokacích Mt 26.24, Mt 27.32 a Mt 10.33, jsou v obou pramenech rozepsány pod titlou stejným způsobem. V ostatních padesáti třech lokacích se záznam v pramenech liší.

Stejně jako tomu bylo u všech výše uvedených lexémů, také zde platí, že písaři zapsali pod titlu počáteční písmeno slova, část kořene a koncovku, která ovšem u Mar v lokacích Mt 12.31, Mt 6.14, Mt 6.18 není uvedena v úplnosti. Ve všech třech případech je z koncové části vynecháno někdejší kmenotvorné *o*.

Co se týče pádové variantnosti, bylo zjištěno, že jsou v Zogr tytéž pády zkracovány stejným způsobem. Jinak je tomu v Mar, kde toto „pravidlo“ není striktně dodržováno. V nom. sg. byly v Mar nalezeny tři varianty abreviatur. Většinou, a to celkem v počtu jedenácti dokladů z patnácti nominativních tvarů, byl tento pád zkracován jako $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\zeta}$, ve třech lokacích se abreviatura objevuje bez konsonantu κ , a to v podobě $\overline{\chi\lambda\zeta}$; v případě dokladu Mt 26.24 se v Mar uplatnil zápis, který je shodný se všemi zkratkami nom. sg. v Zogr, tj. abreviatura v podobě $\overline{\chi\zeta}$. Poslední doklad nom. sg. je v Mar v plně rozepsané podobě.

Tvar dat. sg. se stejně jako předchozí pád objevuje v Mar ve třech variantách, a to jako $\overline{\chi\lambda\kappa\omicron\upsilon}$ v jednom případě, v dalším jako $\overline{\chi\epsilon\kappa\omicron\upsilon}$, a ve většině, to jest ve čtyřech dokladech ze šesti, se dativní abreviatura vyskytuje ve tvaru $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\omicron\upsilon}$. Ani jedna z těchto zkratek se v Mar nenachází ve stejné podobě jako v Zogr, kde je ve všech lokacích zapsána jako $\overline{\chi\kappa\omicron\upsilon}$.

Tvary gen.-akuz. jsou v Mar zapsány také ve třech různých zkratkách. Tyto zkratky se liší přítomností nebo absencí konsonantů λ a κ . Pouze tvar $\overline{\chi\kappa\alpha}$ se shoduje v Mar se zkratkou použitou v Zogr. Je však doložen v jediném případě ze čtrnácti excerpt.

Dativní formy v plurálu jsou v Mar rozrůzněny ještě ve větší míře než předchozí pády. Byly vyexcerpovány celkem čtyři rozdílné zkratky, mezi něž patří $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\omicron\mu\zeta}$, $\overline{\chi\lambda\kappa\omicron\mu\zeta}$, $\overline{\chi\lambda\epsilon\kappa\mu\zeta}$ a $\overline{\chi\lambda\kappa\mu\zeta}$. Opět se liší pouze dvěma již zmiňovanými literami v kořeni slova, tj. λ a κ , ve dvou případech pak i absencí vokálu *o* vyskytujícího se v koncovce substantiva pod titlou. Po srovnání zkratek tohoto pádu se stejnými tvary v Zogr můžeme konstatovat, že s výjimkou iniciálového χ nebyla nalezena absolutní shoda v kořeni žádného dokladu.

Posledním porovnávaným tvarem substantiva $\overline{\chi\lambda\omicron\upsilon\epsilon\kappa\zeta}$ byl instr. pl., u kterého můžeme pro Mar konstatovat stejný postup písaře jako u předchozích forem. Zkratky se vyskytují ve třech podobách, ve kterých se buď objevují či neobjevují již několikrát

zmiňované konsonanty л a в. Tvar $\overline{\text{чкзи}}$ zaznamenaný v lokaci Mt 10.33 se jako jediný shoduje s jednotlivými zkratkami instr. pl. v Zogr.

Podle předchozího zkoumání týchž tvarů jednotlivých pádů lze dovést, že jsou v Zogr u tohoto substantiva striktně dodržovány podoby zkratk jednoho pádu ve všech nalezených dokladech. V Mar byla slova zkracována rozdílně (podrobněji k tomu viz výše).

$\overline{\text{чззикз}}$, -а м.

Zogr $\overline{\text{чззичи}}$ <i>nom. pl.</i>	versus Mt 6.32, Mt 12.21	Mar $\overline{\text{чззичи}}$ <i>nom. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{чззикзи}}$ <i>akuz. pl.</i>	versus Mt 28.19	Mar $\overline{\text{чззкзи}}$ <i>akuz. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{чззикомз}}$ <i>dat. pl.</i>	versus Mt 10.18	Mar $\overline{\text{чззкмз}}$ <i>dat. pl.</i>
Zogr $\overline{\text{чззикомз}}$ <i>dat. pl.</i>	versus Mt 10.5	Mar $\overline{\text{чззкз}}$ <i>gen. pl.</i> ⁵

Posledním z o-kmenových substantiv, která jsou součástí excerpovaného materiálu, je slovo $\overline{\text{чззикз}}$. Toto substantivum je doloženo v Zogr ve všech pěti dokladech v úplném znění, zatímco v Mar je vždy uvedeno ve zkrácené podobě, stejně jako jsme to mohli pozorovat u lexému $\overline{\text{чророкз}}$. V Mar v dokladu Mt 10.18 není koncovka vypsána pod titlou v úplnosti.

Všechny pády slova, které byly v pramenech nalezeny, se kromě nom. pl. vyskytují pouze v jedné lokaci v jednom dokladu. Tvary nom. pl. jsou v Mar v obou doložených případech zkráceny stejně.

Shrnutí

Na závěr této kapitoly podáváme souhrnný přehled všech lexémů patřících do skupiny o-kmenů, které byly vyexcerpovány z Mt obou sledovaných pramenů. V tabulce č. 1 (viz níže) můžeme sledovat absolutní četnost, tj. počet excerpovaných dokladů toho kterého substantiva doloženého v abreviatuře alespoň v jedné ze sledovaných památek,

⁵ Po stránce morfologické by v Mar v tomto případě mohlo jít o genitiv plurálu maskulina, avšak po stránce syntaktické bychom se spíše přiklonili k interpretaci, která by zvažovala vynechání části koncovky (což užívají písaři menšinově), takže bychom $\overline{\text{чззкз}}$ po rozepsání zkratky určili jako $\overline{\text{чззикомз}}$, to jest jako dativ plurálu.

množství případů, v nichž jsou lexémy zkracovány, případně abreviatura užita není, a také počet abreviatur, v nichž se oba sledované prameny shodují či rozcházejí.

V rámci o-kmenů bylo vyexcerpováno celkem dvě stě šedesát dokladů šestnácti různých lexémů.

Celkově jsme našli dvacet osm dokladů sedmi různých lexémů, které byly v pramenech rozepsány v plné podobě. Dvacet dva z těchto dokladů patří Zogr, ostatní byly vyexcerpovány z Mar. Ke slovům tohoto typu patří substantiva *пророкз*, *ѡззѡкз*, *доуѡз*, *градз*, *гласз*, *чловѣкз* a *христ(ос)з/хръст(ос)з*. U čtyř z těchto jmenovaných substantiv, totiž u substantiva *пророкз*, *ѡззѡкз*, *градз* a *гласз*, můžeme sledovat v Zogr důsledné dodržování zápisu lexémů v úplné podobě, zatímco v Mar nacházíme vždy podobu s abreviaturou.

Totéž neplatí pro ostatní vyexcerpovaná substantiva. V případě lexému *чловѣкз*, s absolutní četností rovnající se hodnotě padesát osm, jsme po srovnání obou pramenů zjistili, že se v Zogr objevovaly pouze tvary zkrácené a že u nich byla důsledně dodržována stejná podoba zkratk ve všech dokladech téhož pádu. V Mar naopak byla slova zkracována nesystematicky, podoba zkratk téhož pádu dodržována nebyla a ve třech případech se vyskytlo slovo v rozepsané podobě.

Posvátné slovo *доуѡз* bylo v obou pramenech nalezeno v šestnácti lokacích. V každém z pramenů se objevilo dvakrát v nezkrácené podobě, avšak v jiných lokacích, tedy i v různých kontextech V Zogr byla opět shledána shoda stejných pádů zkratk, kdežto v Mar se zkratky téhož pádu objevily opět v různých podobách. Ty jsou však způsobeny pouze rozdílnostmi v zakončení.

Poslední sledované nomen sacrum *христ(ос)з/хръст(ос)з* se v pramenech objevovalo ve zkrácené podobě v Zogr i v Mar; podoby zkratk se v pramenech neliší, pouze v jediné lokaci Mar je jméno rozepsané v úplné podobě.

V pramenech se objevují i takové lexémy, které nejsou pro zkracování pod titlou typické. Mezi taková slova patří např. již zmiňovaný *градз*, *глаголз* nebo *гласз*. Nepatří do skupiny slov nomina sacra ani do přehledu zkratk, které uvádí Čremošnik. V případech *градз* a *гласз* je zajímavé, že tyto lexémy jsou zkracovány pouze v Mar, nikoli v Zogr.

Z tabulky č. 1 je dobře patrné, že bylo v Zogr z dvou set šedesáti slov zkráceno přesně dvě stě třicet sedm vypsáných dokladů a v Mar ze stejného počtu dokonce dvě stě padesát dva dokladů. Shody abreviatur v týchž lokacích se objevily v Zogr i v Mar

v devadesáti dvou případech, ve zbývajících sto šedesáti osmi dokladech se prameny ve stejných lokacích lišily.

Tabulka č. 1

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
АНГЕЛЪ	13	13	0	13	0	0	13	5,5
АПОСТОЛЪ	1	1	0	1	0	0	1	0,3
БОГЪ	13	13	0	13	0	11	2	5
ГЛАГОЛЪ	4	4	0	4	0	4	0	1,5
ГЛАСЪ	2	0	2	2	0	0	2	0,7
ГОСПОДИНЪ	7	7	0	7	0	3	4	2,7
ГРАДЪ	1	0	1	1	0	0	1	0,4
ДАВЕИДЪ	1	1	0	1	0	0	1	0,4
ДОУХЪ	16	14	2	14	2	12	4	6,2
ИСОУСЪ	112	111	0*	110	0**	50	62	43
ИЕРОУСАЛИМЪ	3	3	0	3	0	0	3	1,2
КРЪСТЪ	4	4	0	4	0	2	2	1,5
ПРОРОКЪ	12	0	12	12	0	0	12	4,6
ХРИСТ(ОС)Ъ, ХРЪСТ(ОС)Ъ	8	8	0	7	1	7	1	3
ЧЛОВѢКЪ	58	58	0	55	3	3	55	22,3
ЯЗЫКЪ	5	0	5	5	0	0	5	1,9
součty	260	237	22	252	6	92	168	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; zkr. = zkráceno; nezkr. = nezkráceno

* jeden doklad Zogr om.

** dva doklady Mar om.

5.1.1.2 O-kmeny neuter

Lexémy, které jsou podle tabulkových tvarů v nom. sg. zakončeny po tvrdé souhlásce na -o a v gen. sg. na -a, jsou řazeny k o-kmenům neuter. V některých pádech se o-kmeny neuter shodují s o-kmeny maskulin.

ЦѢСАРЬСТВО, ЦЪСАРЬСТВО, ЦАРЬСТВО, -а п.

Zogr **цѣрство** nom. sg.

Mar **цѣрство** nom. sg.

Mt 5.10

Zogr $\overline{\text{црство}}$ *nom. sg.*

versus
Mt 12.25

Mar $\overline{\text{цѣрство}}$ *nom. sg.*

Zogr $\overline{\text{црсо}}$ *akuz. sg.*

versus
Mt 5.20

Mar $\overline{\text{цѣрство}}$ *akuz. sg.*

Lexém se ve formě o-kmenů neuter objevuje v týchž lokacích obou pramenů pouze ve třech případech. Nominativní tvar v Mt 5.10 je zkrácen v obou pramenech stejným způsobem: $\overline{\text{црство}}$. Zatímco v Zogr nacházíme tento zápis i ve druhém nominativním tvaru (Mt 12.25), v Mar je užito jiné grafické podoby téhož pádu. Mezi konsonanty ч a с je pod titlou zapsáno i písmeno ѣ . Poslední vyexcerpovaný doklad, akuz. sg., je v Zogr zapsán pod titlou jiným způsobem než v Mar. V Zogr je použita kratší varianta zkratky než v Mar.

U všech dokladů tohoto typu je pod titlou uvedena i koncovka, tak jak ji známe z tabulkových tvarů použitých mluvnic. (Večerka 2006)

Tento typ zkratk se vyskytuje v Čremošnikově výčtu zkratk uvedeném na začátku naší práce. (Čremošnik 1925–1926, sub. $\overline{\text{цѣсарь}}$, s. 487)

Shrnutí

U o-kmenů neuter byl vyexcerpován pouze jeden lexém, který byl v Zogr a Mar zaznamenán v abreviatuře. Statistické údaje jsme zapsali do tabulky č. 2, ostatní informace o způsobech zkracování lexému byly popsány výše.

Tabulka č. 2

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
$\overline{\text{цѣсарѣство}}$, $\overline{\text{цѣсарѣство}}$, $\overline{\text{царѣство}}$	3	3	0	3	0	1	2	100
součty	3	3	0	3	0	1	2	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.1.3 $\overline{\text{jo}}$ -kmeny maskulin

Pro $\overline{\text{jo}}$ -kmeny maskulin jsou charakteristické koncovky -'ь v nom. sg a -'а v gen. sg. Po měkkém konsonantu. Je to bohatě zastoupený skloňovací typ. Podle $\overline{\text{jo}}$ -kmenového

paradigmatu se skloňuje např. lexém *мжъ, отьць* nebo *конь*. Skloňování tohoto kmene se vyvinulo z o-kmenů mužského rodu, a to vlivem praslovanských přehlásek samohlásek. (Večerka 2006)

ИЗДРАИЛЬ, -ЛІА М.

Zogr <i>ИЛИ</i> lok. sg.	versus Mt 9.33	Mar <i>ИЛИ</i> (!) lok. sg.
--------------------------	-------------------	-----------------------------

Zogr <i>ИЛИ</i> lok. sg.	versus Mt 8.10	Mar <i>ИЛИ</i> lok. sg.
--------------------------	-------------------	-------------------------

Tvary posvátného jména *издраниль* jsou v pramenech zastoupeny pouze dvěma doklady. V našem materiálu se nevyskytuje žádná abreviatura ze Zogr, která by byla v dané lokaci shodná v Mar. Zvláštností je pouze podoba zkratky Mar v Mt 9.33. Pod titlou je totiž zaspán nejen lexém sám (a to bez počáteční litery, jinak obvyklé), ale i předložka, která se s lexémem pojí. V Zogr byly nalezeny obě zkratky ve stejné podobě.

КЛЮЧЬ, -А М.

Zogr <i>КЛЮЧА</i> akuz. pl.	versus Mt 16.9	Mar <i>КЛЧА</i> akuz. pl.
-----------------------------	-------------------	---------------------------

Tento lexém je ve zkrácené podobě nalezen pouze v jednom případě, konkrétně v lokaci Mt 16.9. V Zogr se nachází rozepsaný v plné podobě, Mar naopak nabízí pouze abreviaturu tohoto slova.

ОТЬЦЬ, -А М.

Zogr <i>ОЦЬ</i> nom. sg. Mt 6.4, Mt 6.14, Mt 6.18, Mt 6.26, Mt 7.11, Mt 11.27, Mt 15.13, Mt 16.17, Mt 24.36	versus	Mar <i>ОТЦЪ</i> nom. sg.
--	--------	--------------------------

Zogr <i>ОЦЬ</i> nom. sg.	versus Mt 5.48, Mt 6.8, Mt 6.32	Mar <i>ОТЕЦЪ</i> nom. sg.
--------------------------	------------------------------------	---------------------------

Zogr <i>ОТЬ</i> nom. sg.	versus Mt 6.6	Mar <i>ОТЦЪ</i> nom. sg.
--------------------------	------------------	--------------------------

Zogr <i>ОЦА</i> gen. sg. Mt 5.45, Mt 6.1, Mt 7.21, Mt 10.20, Mt 12.50, Mt 26.29	versus	Mar <i>ОТЦА</i> gen. sg.
--	--------	--------------------------

Zogr $\overline{\text{оца}}$ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 10.29, Mt 13.43, Mt 25.34	Mar $\overline{\text{отца}}$ <i>gen. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцю}}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 6.6	Mar $\overline{\text{отцю}}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцю}}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 15.5	Mar $\overline{\text{отцю}}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцю}}$ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 6.18	Mar $\overline{\text{отцю}}$ <i>dat. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i> Mt 8.21, Mt 10.35, Mt 10.37, Mt 11.27, Mt 15.4 (bis), Mt 15.5, Mt 28.19	versus	Mar $\overline{\text{отца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	*** Mt 4.22, Mt 5.16	Mar $\overline{\text{оца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 26.53	Mar $\overline{\text{отца}}$ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оче}}$ <i>vok. sg.</i>	versus Mt 11.26, Mt 26.42	Mar $\overline{\text{отче}}$ <i>vok. sg.</i>
(tyto tvary ponechávají starou koncovku o-kmenů maskulin v e-ovém ablativním stupni)		
Zogr $\overline{\text{оче}}$ <i>vok. sg.</i>	*** Mt 26.39	Mar $\overline{\text{оче}}$ <i>vok. sg.</i>
(tyto tvary ponechávají starou koncovku o-kmenů maskulin v e-ovém ablativním stupni)		
Zogr $\overline{\text{оче}}$ <i>vok. sg.</i>	versus Mt 6.9	Mar $\overline{\text{отче}}$ <i>vok. sg.</i>
(tyto tvary ponechávají starou koncovku o-kmenů maskulin v e-ovém ablativním stupni)		
Zogr $\overline{\text{оче}}$ <i>vok. sg.</i>	versus Mt 11.25	Mar $\overline{\text{отче}}$ <i>vok. sg.</i>
(tyto tvary ponechávají starou koncovku o-kmenů maskulin v e-ovém ablativním stupni)		
Zogr $\overline{\text{оцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>	versus Mt 10.32	Mar $\overline{\text{отцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>	versus Mt 10.33	Mar $\overline{\text{отцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>	versus Mt 11.27	Mar $\overline{\text{отцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>
Zogr $\overline{\text{оцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>	versus Mt 4.21	Mar $\overline{\text{оцѣмь}}$ <i>instr. sg.</i>

Nomen sacrum vyskytující se v pramenech celkem ve čtyřiceti pěti dokladech, patří vedle slova $\overline{\text{ноуѣсѣ}}$ a $\overline{\text{чловѣкъ}}$ k nejčastěji se vyskytujícím jménům, která byla zapisována až na výjimky pod titlou. Všechny doklady ze Zogr byly nalezeny ve formě abreviatury.

To však neplatí pro druhý z pramenů, ve kterém se vyskytují v jedenácti případech slova v rozepsané podobě; ve zbylých třiceti čtyřech dokladech z Mar jsou použity zkratky. Kromě abreviatur z lokací Mt 4.22, Mt 5.16 a Mt 26.39, které jsou v pramenech stejné, nebyly nalezeny žádné další shody ve zkracování. V Zogr jsou slova zkracována tím způsobem, že je pod titlou zapsána první a třetí litera slova, tedy o a ѡ, popřípadě jeho alternace ѣ, za kterými následuje vokativní koncové -ε. Jedinou výjimkou je abreviatura ze Zogr, Mt 10.32, v níž je zapsáno v instar. sg. pouze -мь (оѡмь). V Mar je pod titlu ve většině případů kromě výše zmíněných liter zapsáno ještě τ. Tomuto konstatování se vymykají čtyři excerpované doklady z lokací Mt 4.21, Mt 4.22, Mt 5.16 a Mt 26.39, ty jsou zkráceny pomocí stejných postupů, jako jsme zmiňovali výše u Zogr.

Po porovnání rozdílností ve zkracování lexémů stejných pádů na různých místech v pramenech můžeme konstatovat, že se v nom. sg. v Zogr objevily dvě různé podoby abreviatur, a to оѡ̄ь, což je zkratka vyskytující se ve většině případů, a оτ̄ь, která byla nalezena pouze v jedné lokaci, a to v Mt 6.6. V Mar byly v nom. sg. také sledovány rozdíly, a to v lokacích Mt 5.48, Mt 6.8 a Mt 6.32, ve kterých není substantivum oproti ostatním dokladům prvního pádu zkráceno.

Ve tvarech gen.-akuz. byly v Mar objeveny dvě podoby zkratky. V jedné z nich jsou pod titlou zapsána písmena о, τ, ѡ a а, ve druhé se pod titlou neobjevuje konsonant τ. V Zogr nebyly v gen.-akuz. nalezeny žádné rozdíly mezi vyexcerpovanými doklady.

Posledními tvary, ve kterých se v Mar objevily rozdíly, jsou vok. sg. a instr. sg. Rozdílnosti v grafice se týkají přítomnosti, respektive absence písmene τ a v instr. sg. ještě zapsáním nebo nezapsáním vokálu о v koncovce abreviatury.

Ve všech ostatních případech jsou tvary abreviatur v pramenech shodné.

Tento lexém patří do Čremošnikova prvního souboru zkratk objevujících se ve staroslověnských rukopisech. (Čremošnik 1925–1926, s. 238)

ц(ѣс)аѣ̄ь, цѣсаѣ̄ь, -нѣ м.

Zogr цѣ̄ь <i>nom. sg.</i>	versus Mt 27.11, Mt 27.37, Mt 27.42	Mar цѣ̄ь <i>nom. sg.</i>
Zogr цѣ̄ь <i>nom. sg.</i>	versus Mt 25.40	Mar цѣ̄ь <i>nom. sg.</i>
Zogr цѣ̄ь <i>nom. sg.</i>	versus	Mar цѣ̄ьз <i>nom. sg.</i>

Mt 14.9, Mt 25.34

Zogr црѣ *gen. sg.*

versus
Mt 5.35

Mar црѣ *gen. sg.*

Zogr црю *vok. sg.*

Mt 27.29

Mar црю *vok. sg.*

Z pramenů bylo vyexcerpováno osm, respektive šestnáct dokladů patřících do skupiny *io*-kmenů maskulin. Pouze podoba abreviatur vyexcerpovaných v obou pramenech z Mt 27.29 se shoduje v Zogr a Mar, ostatní se liší. Všechny doklady jsou zkráceny. Abreviatury se liší zápisem, respektive absencí kořeného *c*. U dokladů v Mar vyexcerpovaných z lokací Mt 14.9, Mt 25.34 a Mt 25.40 počítáme s kontaminací *jerů*, i když jsme si vědomi i možnosti zařazení dokladů z Mar k *o*-kmenům.

Ve stejných pádových formách nebyly jinak objeveny žádné rozdíly. Lexém je uveden i v Čremošnikově studii. (Čremošnik 1925–1926, s. 487)

Shrnutí

V této části práce, věnující se abreviaturám *io*-kmenových maskulin, bylo vyexcerpováno celkem padesát tři dokladů čtyř různých lexémů. Pouze v jedné lokaci ze Zogr a v jedenácti lokacích z Mar jsou lexémy nezkráceny, ve zbývajících dokladech sledujeme zápis pod titlou. Ke slovům, která jsou na několika místech rozepsána v plné podobě, patří substantiva *отъць* a *ключь*.

Z tabulky č. 3 jsou dobře patrné rozdíly a shody ve zkracování lexémů obou zkoumaných pramenů. Ve čtyřiceti devíti případech se abreviatury liší, pouze ve zbylých čtyřech se shodují.

Do skupiny *nomina sacra* nepatří slovo *ключь*, které neuvádí ani Čremošnik ve své studii. (Čremošnik 1925–1926) Všimli jsme si, stejně jako u dvou *o*-kmenových substantiv *градъ* a *гласъ*, že je *io*-kmenový lexém *ключь* uveden ve zkrácené podobě pouze v jednom z pramenů, a to v Mar.

V Zogr bylo nalezeno větší množství dokladů se zkrácenými podobami slov než v Mar. To je opačný výsledek, než k jakému jsme došli u *o*-kmenů maskulin.

Zogr сръдѣце <i>nom. sg.</i> ⁶	versus Mt 6.21, Mt 13.15	Mar сръдѣце <i>nom. sg.</i>
Zogr сръдѣца <i>gen. sg.</i>	versus Mt 15.18, Mt 15.19	Mar сръдѣца <i>gen. sg.</i>
Zogr сръдѣцю <i>dat. sg.</i>	versus Mt 12.34	Mar сръдѣцю <i>dat. sg.</i>
Zogr сръдѣци <i>lok. sg.</i>	versus Mt 5.28, Mt 13.19	Mar сръдѣци <i>lok. sg.</i>
Zogr сръдѣци <i>lok. sg.</i>	versus Mt 24.48	Mar сръдѣци <i>lok. sg.</i>
Zogr сръдѣци <i>lok. sg.</i>	*** Mt 12.40	Mar сръдѣци <i>lok. sg.</i>
Zogr сръдѣцемь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 5.8	Mar сръдѣцемь <i>instr. sg.</i>
Zogr сръдѣцемь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 11.29	Mar сръдѣцимь <i>instr. sg.</i>
Zogr сръдѣцемь <i>instr. sg.</i>	versus Mt 13.15	Mar сръдѣцемь <i>instr. sg.</i>
Zogr сръдѣцихъ <i>lok. pl.</i>	versus Mt 9.4	Mar сръдѣцихъ <i>lok. pl.</i>

Substantivum **сръдѣце** se v pramenech vyskytuje celkem ve čtrnácti lokacích. Tvary substantiva jsou zkracovány pouze v Mar, s výjimkou dokladu Mt 12.40, který je zkrácený i v Zogr. V Mar jsou zkracována slova tím způsobem, že jsou pod titlou zapsány všechny kořenné konsonanty a pádová koncovka místy ovlivněná záměnou či absencí slabých jerů. Jedinou výjimkou je zkratka **сръдѣци** lok. sg. Mt 24.48, ve které je zapsán z.

V Mar jsme srovnali zkratky jednotlivých pádů a zjistili jsme, že v nom. sg. je použit stejný tvar ve všech lokacích. Genitivní a dativní tvar sg. a lok. pl. se v Mar vyskytl jen jedenkrát. Zkratky lok. sg. jsou stejné, až na výjimku uvedenou výše. Zajímavějším příkladem je instr. sg.; ze tří dokladů jsou stejné pouze dva tvary abreviatury (Mt 5.8 a Mt 13.15), pokud nesledujeme rozdílnost jerů v koncovce. V lokaci Mt 11.29 není pod titlou rozepsaná celá koncovka, chybí v ní vokál *ε*.

⁶ S tímto dokladem počítáme jako s plně rozepsaným tvarem.

ц̄ѡсаѣѡстѡиѣ, ц̄ѡсаѣѡстѡиѣ, цаѣѡстѡиѣ, -ниѡ п.

Zogr ц̄ѣсиѣ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 10.7, Mt 12.28, Mt 25.1	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>nom. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 6.13, Mt 13.44, Mt 13.45, Mt 13.47	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>nom. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 6.10	Mar ц̄ѣстѡиѣ (!) <i>nom. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 13.11, Mt 13.38, Mt 16.19	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>
Zogr ц̄ѣсиѣ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 9.35, Mt 13.41	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 4.23	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 8.12	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>gen. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>dat. sg.</i>	versus Mt 13.52	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>dat. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡиѣ <i>gen.-akuz. sg.</i>	versus Mt 6.33	Mar ц̄ѣстѡиѣ <i>gen.-akuz. sg.</i>
Zogr ц̄ѣси <i>lok. sg.</i>	versus Mt 5.19 (bis)	Mar ц̄ѣстѡи <i>lok. sg.</i>
Zogr ц̄ѣси <i>lok. sg.</i>	versus Mt 26.29	Mar ц̄ѣстѡи <i>lok. sg.</i>
Zogr ц̄ѣси <i>lok. sg.</i>	versus Mt 8.11	Mar ц̄ѣстѡи <i>lok. sg.</i>
Zogr ц̄ѣстѡи <i>lok. sg.</i>	versus Mt 13.43	Mar ц̄ѣстѡи <i>lok. sg.</i>

Lexém byl v obou pramenech vyexcerpován celkem z dvaceti dvou lokací. Komparací zkratk vypsanych z pramenů bylo zjištěno, že se Zogr a Mar liší způsobem zkracování. Nebyla nalezena žádná lokace, ve které by se abreviatury shodovaly.

V Zogr se zkratky vyskytují v podobě, která má pod titlou ve všech excerptech zapsané konsonanty ц, ѣ a с a koncovku. Ve dvanácti případech se pod titlou vyskytují i hlásky т a в.

V Mar se nacházejí zkratky, u kterých se pod titlou objevuje skupina konsonantů *ц, с, р, с, т а в* (v pořadí, v jakém jsme je uvedli zde), za něž je připojena ještě koncovka zkráceného slova. Tento případ se vyskytuje celkem v patnácti dokladech. V lokacích Mt 4.23, Mt 5.19 (bis) a Mt 8.11 se pod titlou objevuje pouze jeden z výše uvedených konsonantů *с*, v lokaci Mt 8.12 dokonce není zapsána ani litera *р*.

Po srovnání zkratek týchž pádů bylo zjištěno, že u nom., gen. a lok. sg. se v Zogr vyskytují dva typy zkratek tohoto pádu. V Mar platí totéž pouze pro nom. sg., u ostatních pádů se vyskytují tři varianty téhož tvaru.

Zvláštní skupinu tvoří různocnění v obou výchozích pramenech, v nichž čteme substantivum *цѣсарѣствіє/цѣсарѣство*. V záhlaví SJS nacházíme tyto lexémy v následujících podobách: *цѣсарѣствіє*, *цѣсарѣствіє*, *царѣствіє*, *-ня п.* a *цѣсарѣство*, *цѣсарѣство*, *царѣство*, *-а п.* Jde o rozdíl *іо*-kmenových a *о*-kmenových substantiv. Tato skupina dokladů není pojatá do statistických údajů.

Zogr <i>цѣрствіє nom. sg.</i>	versus Mt 4.17	Mar <i>цѣрство nom. sg.</i>
Zogr <i>цѣрсо nom. sg.</i>	versus Mt 11.12, Mt 13.31, Mt 13.33	Mar <i>цѣрствіє nom. sg.</i>
Zogr <i>цѣрсо nom. sg.</i>	versus Mt 12.26	Mar <i>цѣствіє nom. sg.</i>
Zogr <i>цѣрсо nom. sg.</i>	versus Mt 5.3	Mar <i>цѣрствіє (!) nom. sg.</i>
Zogr <i>цѣрство akuz. sg.</i>	versus Mt 7.21	Mar <i>цѣрствіє akuz. sg.</i>
Zogr <i>цѣрств lok. sg.</i>	versus Mt 11.11	Mar <i>цѣрствіє (!) lok. sg.</i>

Problému zkracování tohoto lexému se věnujeme výše, na tomto místě se pokusíme porovnat různocnění obou pramenů. Ani v jednom z pramenů není skloňování jednotné. V Mar je ale nejednotnost skloňování dána pouze dokladem vyexcerpovaným z lokace Mt 4.17, který má jako jediný koncovku podle *о*-kmenů *н*., ve zbytku abreviatur jsou koncovky *іо*-kmenů. Oproti tomu v Zogr není dodržován jednotný skloňovací typ. Většina

dokladů (včetně těch, které jsou započínány do statistik), a to přesně dvacet tři dokladů vyexcerpovaných ze Zogr, byla určena na základě tabulkových tvarů jako substantiva patřící k *jo*-kmenům. Sedm dokladů Zogr má pod titlou zapsánu o-kmenovou koncovku.

Shrnutí

Absolutní četnost zkratk patřících k *jo*-kmenům neuter se rovná třiceti devíti, přitom čtrnáct z nich patří substantivu *сръдъце*, tři k *евангѣлиѣ* a dvacet dva z nich se objevuje v různých formách substantiva *цѣсарѣствѣнѣ*, *цъсарѣствѣнѣ*, *царѣствѣнѣ*. Stejně jako v předchozích dvou podkapitolách i zde byly vyexcerpovány doklady, které byly rozepsány v úplné podobě. Takové doklady se ovšem vyskytují pouze v Zogr, a to u substantiva *сръдъце*. Abreviatura tohoto slova byla nalezena pouze v jediné lokaci, kterou je Mt 12.40.

Ze všech třiceti devíti dokladů se v pramenech shoduje jeden doklad, který je zmiňovaný výše.

Po komparaci tvarů každého slova byly zjištěny patrné rozdíly v zapisování abreviatur téhož pádu pouze v Mar. U substantiva *сръдъце* je tento jev dán tím, že se v Zogr neobjevují abreviatury, nýbrž plně rozepsané podoby. Rozdíly v Mar se týkají zejména přítomnosti nebo absence tvrdého jeru za konsonantem *ρ* a vokálu *ε* v koncovce instr. sg. U posledního zmíněného lexému se variantní zkratky téhož pádu objevují v obou pramenech.

V Mar se vyskytují abreviatury tohoto kmenu ve větší míře než v Zogr.

Tabulka č. 4

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
евангѣлиѣ	3	3	0	3	0	0	3	7,7
сръдъце	14	1	13	14	0	1	13	35,9
цѣсарѣствѣнѣ, цъсарѣствѣнѣ, царѣствѣнѣ	22	22	0	22	0	0	22	56,4
součty	39	26	13	39	0	1	38	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.1.5 Ĳa-kmeny feminin

Jako tyto kmeny bývají určována nejen feminina, ale i maskulina zakončená v nom. sg. na -'а nebo -'и po měkké souhlásce a v gen. sg. na -'а. V důsledku hlaholského vývoje se Ĳa-kmeny vyvinuly oddělením od tvrdých a-kmenů zakončených v nom. sg. na -а a v gen. sg. na -ѡ. (Večerka 2006)

ДОУША, А f.

Zogr ДОУША <i>nom. sg.</i>	*** Mt 6.25, Mt 12.18, Mt 26.38	Mar ДОУША <i>nom. sg.</i>
Zogr ДОУЖ <i>akuz. sg.</i>	*** Mt 10.28, Mt 10.39 (bis)	Mar ДОУЖ <i>akuz. sg.</i>
Zogr ДОУЕЖ <i>instr. sg.</i>	*** Mt 6.25	Mar ДОУЕЖ <i>instr. sg.</i>
Zogr ДОУА <i>akuz. pl.</i>	*** Mt 10.28	Mar ДОУА <i>akuz. pl.</i>
Zogr ДОУАМЪ <i>dat. pl.</i>	*** Mt 11.29	Mar ДОУАМЪ <i>dat. pl.</i>

Abreviatury tohoto lexému se vyznačují jak shodami mezi jednotlivými prameny, tak shodami v týchž pádech. Nebyla objevena žádná výjimka. Pod titlou jsou ve všech dokladech zapsány konsonanty д а ш spolu s koncovkou, tak, jak ji uvádějí staroslověnské gramatiky.

МАРИА, ИА f.

Zogr МАРИЪ <i>nom. sg.</i>	versus Mt 27.61	Mar МАРЪ <i>nom. sg.</i>
-----------------------------------	--------------------	---------------------------------

ПЪТИЦА, ПТИЦА, А f.

Zogr ПТИЦА <i>akuz. pl.</i>	versus Mt 6.26	Mar ПТИЦА <i>akuz. pl.</i>
------------------------------------	-------------------	-----------------------------------

Substantiva **МАРИА** а **ПЪТИЦА** se vyznačují podobným jevem jako např. již výše uvedená slova **КЛЮЧЪ** či **ГРАДЪ**, která jsou ve zkrácené podobě nalezena pouze v jednom

případě, a to navíc jen v Mar. U první z těchto dvou zkratek není pod titlou zapsáno pouze písmeno и, u druhé zkratky se pod titlou nevyskytuje pouze slabý jer nacházející se za prvním písmenem slova.

Shrnutí

U abreviatur ja-kmenů feminin nebyly v Zogr a Mar v porovnání s ostatními kmeny nalezeny žádné rozdíly ve zkracování. Z jedenácti vyexcerpovaných zkratek se v pramenech vyskytuje devět stejných tvarů, pouze dva doklady dvou různých slov se v Zogr a v Mar ve stejných lokacích liší. Týká se to substantiv *мариѧ* a *пѧтица*, která nejsou v Zogr zkrácena.

Ve výpisu užívaných zkratek, který byl vytvořen Čremošnikem, se neobjevuje ani jedno ze tří zkracovaných slov. Žádná ze zkratek nepatří do skupiny nomina sacra.

Tabulka č. 5

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
доуша	9	9	0	9	0	9	0	81,8
мариѧ	1	0	1	1	0	0	1	9,1
пѧтица	1	0	1	1	0	0	1	9,1
součty	11	9	2	11	0	9	2	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.1.6 I-kmeny feminin

K tomuto typu patří velké množství substantiv zakončených v nom. sg. na -ѧ a v gen. sg. na -и.

ПАМАТЬ, -и f.

Zogr *пѧть* lok. sg.

versus
Mt 26.13

Mar *ПАМАТЬ* lok. sg.

I přesto, že patří i-kmeny k bohatě zastoupeným substantivům (Večerka 2006), v pramenech jsme našli pouze jednu abreviaturu lexému *ПАМАТЬ*. Vzhledem k tomu, že se abreviatura tohoto slova vyskytuje pouze v Zogr, a v Mar je lexém rozepsán v plné

podobě, předpokládáme, že lexém není pro zkracování typický. Oporou pro naše tvrzení může být Čremošníkův výčet používaných zkratk (Čremošník 1925–1926, s. 238n., 485n.), ve kterém se toto slovo neobjevuje.

Shrnutí

I přesto, že byl vyexcerpován pouze jeden lexém patřící k i-kmenům feminin, jsme vytvořili tabulku č. 5. Vzhledem k okolnostem nebudeme k této podkapitole psát klasické shrnutí, protože bychom opakovali to, co bylo již řečeno v dílčím hodnocení.

Tabulka č. 6

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
ПАМЯТЬ	1	1	0	0	1	0	1	1
součty	1	1	0	0	1	0	1	

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; zkr. = zkráceno; nezkr. = nezkráceno

5.1.1.7 I-kmeny maskulin

K i-kmenům maskulin patří substantiva typu пѣтъ, господь, чрзвъ apod., která jsou v nom. sg. zakončena na -ъ a v gen. sg. na -и. Do této skupiny patří jen malé množství substantiv. (Večerka 2006) Frekvence některých z nich je ovšem vysoká. To se týká zejména substantiva господь.

ГОСПОДЬ, -И М.

Zogr $\overline{\Gamma\text{ъ}}$ nom. sg.	***	Mar $\overline{\Gamma\text{ъ}}$ nom. sg.
	Mt 10.25, Mt 12.8, Mt 24.42, Mt 27.10, Mt 25.19, Mt 25.21, Mt 25.23	
Zogr $\overline{\Gamma\text{ъ}}$ nom. sg.	versus	Mar $\overline{\Gamma\text{ъ}}$ nom. sg.
	Mt 24.45, Mt 25.26	
Zogr $\overline{\Gamma\text{и}}$ gen. sg.	***	Mar $\overline{\Gamma\text{и}}$ gen. sg.
	Mt 25.21	
Zogr $\overline{\Gamma\text{ви}}$ dat. sg.	***	Mar $\overline{\Gamma\text{ви}}$ dat. sg.
	Mt 5.33	
Zogr $\overline{\Gamma\text{и}}$ vok. sg.	***	Mar $\overline{\Gamma\text{и}}$ vok. sg.

Mt 7.21 (bis), Mt 7.22 (bis), Mt 8.2, Mt 8.6, Mt 8.8, Mt 8.21, Mt 8.25, Mt 9.28, Mt 11.25, Mt 13.27, Mt 13.51, Mt 14.28, Mt 14.30, Mt 15.22, Mt 15.25, Mt 15.27, Mt 25.11 (bis), Mt 25.20, Mt 25.22, Mt 25.24, Mt 25.37, Mt 25.44, Mt 26.22, Mt 27.63

Zogr **ГМА** *dat. du.*

versus
Mt 6.24

Mar **ГСПОДЬМА** *dat. du.*

Abreviatura lexému **ГСПОДЬ** se v pramenech vyskytuje v třiceti osmi lokacích. Ve všech případech je abreviatura ze Zogr totožná s abreviaturou v Mar. Výjimka byla nalezena pouze ve tvaru *dat. du.* v lokaci Mt 6.24. V Zogr se slovo vyskytuje v podobě zkratky, v Mar je naopak lexém rozepsán v plné podobě.

Materiál nám nenabídl žádné rozdíly ve zkratkách se stejným pádem.

Uvedené zkratky patří do skupiny slov *nomina sacra*.

V některých lokacích nacházíme tvary substantiv s kořenem **ГСПОД-**/**ГСПОДИН-**, v Zogr a Mar v odlišném kmenovém zakončení. To se týká dokladů Mt 24.46, Mt 24.50 a Mt 25.23. Tyto doklady nejsou součástí našich statistických údajů.

Zogr **ГЪ** *nom. sg.*

versus
Mt 24.46, Mt 24.50

Mar **ГНЪ** *nom. sg.*

Zogr **ГА** *gen.-akuz. sg.*

versus
Mt 25.23

Mar **ГН** *gen.-akuz. sg.*

Ve třech abreviaturách uvedeného lexému platí, že oba zkoumané kodexy, Zogr a Mar, používají jak *i*-kmenovou, tak *o*-kmenovou derivaci. Zatímco ve tvarech *nom. sg.* je v Zogr použito ve všech nalezených dokladech *i*-kmenové skloňování, v Mar byly vyexcerpovány doklady skloňované podle *o*-kmenů *m*. V lokaci Mt 25.23 nastává opačný případ. V Zogr byla abreviatura zapsána s *o*-kmenovou koncovkou, kdežto v Mar byla určena koncovka *i*-kmene *m*.

Tabulka č. 7

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
ГСПОДЬ	39	39	0	38	1	38	1	100
součty	39	39	0	38	1	38	1	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.1.8 U-kmeny maskulin

Substantiva u-kmenů jsou obecně málo početnou skupinou jmen. Jsou charakteristická koncovkou -z v nom. sg. a -ov v gen. sg. Slovník jazyka staroslověnského uvádí ještě u některých substantiv původně u-kmenových v gen. sg. koncovku -a jako dubletu. Deklinace u-kmenů byla taktéž ovlivňována jiným skloňovacím typem, a to o-kmeny. To znamená, že se u u-kmenů mohou objevovat o-kmenové koncovky, např. gen. sg. **сѣина** místo původního u-kmenového **сѣиноу**. Na formy analogické budeme průběžně upozorňovat.

сѣинъ, -овъ, -а m.

Zogr сѣинъ nom. sg.	***	Mar сѣинъ nom. sg.
Mt 3.17, Mt 4.6, Mt 7.9, Mt 8.20, Mt 9.6, Mt 10.23, Mt 11.19, Mt 11.27, Mt 11.27, Mt 12.8, Mt 12.23, Mt 12.40, Mt 13.37, Mt 13.41, Mt 13.55, Mt 14.33, Mt 16.16, Mt 25.31, Mt 26.2, Mt 26.24 (bis), Mt 26.63, Mt 27.40, Mt 27.43, Mt 27.54		
Zogr сѣинъ nom. sg.	versus Mt 4.3	Mar сѣинъ nom. sg.
Zogr сѣинъ nom. sg.	versus Mt 24.44	Mar сѣинъ (!) nom. sg. ⁷
Zogr сѣина gen. sg.	***	Mar сѣина gen. sg.
Mt 24.37, Mt 24.39 (tyto tvary analogicky přebírají koncovku o-kmenů maskulin)		
Zogr сѣина gen.-akuz. sg.	***	Mar сѣина gen.-akuz. sg.
Mt 11.27, Mt 16.13, Mt 24.27, Mt 24.30, Mt 26.64, Mt 28.19 (tyto tvary analogicky přebírají koncovku o-kmenů maskulin)		
Zogr сѣина gen.-akuz. sg.	versus Mt 10.37	Mar сѣинъ akuz. sg.
Zogr сѣинъ akuz. sg.	*** Mt 12.32, Mt 26.45	Mar сѣинъ akuz. sg.
Zogr сѣиноу vok. sg.	*** Mt 15.22	Mar сѣиноу vok. sg.
Zogr сѣине vok. sg.	***	Mar сѣине vok. sg.
Mt 8.29 (tyto tvary analogicky přebírají koncovku o-kmenů m.)		
Zogr сѣине vok. sg.	versus Mt 9.27 (doklad ze Zogr analogicky přebírá koncovku o-kmenů m.)	Mar сѣиноу vok. sg.

⁷ I přesto, že tvar v Mar nemá titlu, předpokládáme, že se jedná o zkratku. Podle našeho mínění pravděpodobně došlo buď k písařské chybě (absence titlu) nebo k chybě při tisku přepisu.

Zogr $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}}$ <i>nom. pl.</i>	***	Mar $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{E}}}$ <i>nom pl.</i>
Mt 5.9, Mt 5.45, Mt 8.12, Mt 12.27, Mt 13.38, Mt 13.38		
Zogr $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{Z}}}$ <i>gen. pl.</i>	versus	Mar $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}}$ <i>gen. pl.</i>
Mt 27.9 (doklad z Mar analogicky přebírá koncovku o-kmenů)		
Zogr $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{Y}}}$ <i>gen. du.</i>	versus	Mar $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{B}}\overline{\text{O}}\overline{\text{Y}}}$ <i>gen. du.</i>
Mt 27.56		
Zogr $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{A}}}$ <i>akuz. du.</i>	***	Mar $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{A}}}$ <i>akuz. du.</i>
Mt 26.37 (doklad ze Zogr analogicky přebírá koncovku o-kmenů m.)		

Lexém se objevuje celkem v padesáti dokladech. Téměř všechny podoby zkratk ze Zogr jsou v daných lokacích stejné se zkratkami v Mar. Byly však nalezeny tři výjimky.

V lokaci Mt 10.37 určujeme tvar ze Zogr ($\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{A}}}$) jako genitiv-akuzativ, kdežto tvar v Mar ($\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}}$) má koncovku pouhého akuzativu. To má za následek rozdílnost abreviatur. Další lokací, ve které se v rámci tohoto lexému vyskytují rozdílnosti mezi prameny, je vok. sg. u Mt 9.27. V tomto případě je v abreviatuře ze Zogr použita analogická o-kmenová koncovka, zatímco v Mar se vyskytuje náležitá koncovka u-kmenů. To znamená, stejně jako v předchozím případě, že se tvary zkratk v obou pramenech liší.

Zvláštním dokladem je tvar genitivu plurálu v lokaci Mt 27.9. V Zogr představuje zápis abreviatury tvar původního u-kmenového skloňování. V případě dokladu z Mar je pravděpodobné, že tvar analogicky přebírá koncovku o-kmene. Jsme si ovšem vědomi toho, že tato úvaha může být sporná, protože tvar abreviatury ($\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}}$) by mohl být po morfologické stránce vnímán i jako forma u-kmenového skloňování. Přikláníme se však spíše k našemu dřívějšímu určení, totiž že tvar genitivu plurálu v abreviatuře $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}}$ zaznamenává substantivum $\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}$ s o-kmenovou koncovkou.

Stejně jako u předchozích jmen, i u tohoto lexému jsme srovnali variantnost zkratk týchž pádů v různých lokacích. Tvary nom. sg. se vyskytují v těchto podobách: $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}}$, $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{B}}}$ a $\text{C}\overline{\text{N}}$ (!), předpokládáme-li, že poslední tvar je zkratkou i přesto, že nemá titlu. Tvar vok. sg. byl nalezen ve dvou variantách, kterými jsou u-kmenové $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{O}}\overline{\text{Y}}}$ a o-kmenové $\overline{\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{E}}}$.

Abreviatura substantiva $\text{C}\overline{\text{N}}\overline{\text{Z}}$ je uvedena jako jedna ze základních zkratk v Čremošnikově seznamu. (Čremošnik 1925-1926, s. 262) Lexém považujeme za jméno posvátné.

Tabulka č. 8

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
СЪИНС	50	50	0	50	0	46	4	100
součty	50	50	0	50	0	46	4	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.2 Konsonantické kmeny

5.1.2.1 N-kmeny maskulin

Všechna podstatná jména zakončená v nom. sg. na *-и* a v gen. sg. na *-ене*, patří k n-kmenům maskulin. Vzorem pro toto skloňování je substantivum *камзи*, gen. sg. *камене*, podle nějž je skloňováno i substantivum *дѣнь*, u kterého se však v některých pádech může objevit i koncovka i-kmenů maskulin. Ve vývoji flexe pronikly i-kmenové koncovky i k dalším n-kmenovým substantivům. Jak ale píše Večerka, toto pronikání bylo nedůsledné. (Večerka 2006)

дѣнь, дѣне ѓ.

Zogr **дѣнии** akuz. pl.

versus
Mt 4.2

Mar **дѣни** akuz. pl.

Tabulka č. 9

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
дѣнь	1	0	1	1	0	0	1	100
součty	1	0	1	1	0	0	1	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.2.2 S-kmeny neuter

Tento typ substantiv je v sg. charakterizován nominativním zakončením na -o a genitivním zakončením na -есе. K tomuto skloňovacímu typu patří malé množství neuter. Podle Večerky do této skupiny spadají slova jako тѣло, коло, небо aj. (Večerka 2006)

НЕБО, НЕБЕСЕ П.

Zogr нѣо <i>nom. sg.</i>	*** Mt 5.18, Mt 16.2, Mt 16.3	Mar нѣо <i>nom. sg.</i>
Zogr нево <i>nom. sg.</i>	versus Mt 24.35	Mar нѣо <i>nom. sg.</i>
Zogr нѣсе <i>gen. sg.</i>	*** Mt 16.1, Mt 28.2	Mar нѣсе <i>gen. sg.</i>
Zogr неесе <i>gen. sg.</i>	versus Mt 24.29	Mar нѣсе <i>gen. sg.</i>
Zogr нѣи <i>dat. sg.</i>	versus Mt 6.10, Mt 16.3	Mar нѣси <i>dat. sg.</i>
Zogr нѣо <i>akuz. sg.</i>	*** Mt 14.19	Mar нѣо <i>akuz. sg.</i>
Zogr нѣсе <i>lok. sg.</i>	*** Mt 6.20	Mar нѣсе <i>lok. sg.</i>
Zogr неесе <i>lok. sg.</i>	versus Mt 28.18	Mar нѣсе <i>lok. sg.</i>
Zogr ом.	versus Mt 3.16	Mar нѣса <i>nom. pl.</i>
Zogr нѣз <i>gen. pl.</i>	versus Mt 26.31	Mar нѣз <i>gen. pl.</i>
Zogr нѣхз <i>lok. pl.</i>	versus Mt 10.32, Mt 17.17	Mar нѣхз <i>lok. pl.</i>
Zogr небесехз <i>lok. pl.</i>	versus Mt 5.12	Mar нѣси <i>lok. sg.</i>
Zogr небесехз <i>lok. pl.</i>	versus Mt 5.45	Mar нѣсхз <i>lok. pl.</i>
Zogr нѣхз <i>lok. pl.</i>	versus Mt 5.16	Mar нѣсех <i>lok. pl.</i>

Zogr нѣсѣхъ lok. pl.	versus Mt 16.19	Mar нѣсѣхъ (!) lok. pl. ⁸
Zogr нѣхъ lok. pl.	versus Mt 7.11	Mar ннѣсѣхъ (!) lok. pl.
Zogr нѣсѣхъ lok. pl.	*** Mt 10.33, Mt 12.50	Mar нѣсѣхъ lok. pl.
Zogr нѣсѣсѣхъ lok. pl.	versus Mt 6.1, Mt 6.9	Mar нѣсѣхъ lok. pl.
Zogr нѣсѣхъ lok. pl.	versus Mt 7.21	Mar ннѣсѣхъ lok. pl.
Zogr нѣсѣ gen. sg.	versus Mt 3.17	Mar нѣсѣ gen. pl.
Zogr нѣсѣ gen. pl.	versus Mt 11.23	Mar нѣсѣ gen. sg.

Abreviatuры lexému **нѣсѣ** je možno rozčlenit do několika skupin. Do první z nich řadíme takové případy, které jsou zkráceny stejným způsobem v Zogr i v Mar. V pramenech spolu koresponduje devět vyexcerpovaných dokladů, zbývající zkratky, tedy v devatenácti lokacích, po srovnání obou pramenů vykazují různocnění. Další skupinu tvoří slova, která jsou v jednom z pramenů rozepsána, kdežto ve druhém z nich jsou zkrácena pod titlou. V lokacích Mt 24.35, Mt 5.12, Mt 5.45, Mt 6.1 a Mt 6.9 jsou lexémy rozepsány v úplnosti v Zogr, zatímco v Mar jsou oproti tomu zkráceny pod titlou. V Mar není, kromě výjimky uvedené v poznámce, jako celé slovo uveden žádný doklad.

Slova jsou v obou pramenech zkracována stejným způsobem. Vyskytují se však i výjimky, které uvedeme níže. Pod titlou jsou v Zogr a v Mar nejčastěji zapsány konsonanty **н** a **в** a v pádech, ve kterých se vyskytuje kmenové **с**, je zaznačena i tato souhláska. Týká se to zejména tvarů v gen. sg., dat. sg., lok. sg. a s výjimkou čtyř dokladů Zogr z lokací Mt 10.32, Mt 17.17, Mt 5.16 a Mt 7.11 u všech vyskytujících se pádů množného čísla. V našem případě to jsou nom., gen. a lok. plurálu. K těmto vyjmenovaným literám, které se vyskytují pod titlou, je připojeno i zakončení slova, respektive abreviatuры.

V Zogr se předchozímu popisu vymykají tři abreviatuры, které byly vyexcerpované z lokací Mt 24.29, Mt 16.19, Mt 11.23. Pod titlou zůstává, stejně jako v předešlých

⁸ Doklad byl v Mar nalezen bez titly, v porovnání slova s ostatními abreviaturami se však domníváme, že se jedná také o zkratku. V naší práci budeme tedy tento doklad vnímat jako abreviaturu. Titla se nad slovem pravděpodobně neobjevila buď písařskou, nebo tiskařskou chybou.

případech, první písmeno slova, dále následuje vokál ε, ve všech třech případech je uvedeno i písmeno β, za kterým následuje pouze c a zakončení slova.

V Mar se ε pod titlou objevuje pouze ve dvou dokladech, a to v Mt 5.45 a Mt 28.18. Dvě z vyexcerpovaných abreviatur v Mar mají pod titlou kromě liter slova samotného zapsánu i část předložky, která se s abreviaturou pojí. To platí pro doklady Mt 7.17 a Mt 7. 21. Podobný zápis jsme mohli sledovat i u substantiva *издраниль* v lokaci Mt 9.33.

Zkratky lexému *нево* uvádíme v kapitole č. 4 s názvem Zkracování, což znamená, že se jedná o zkratku hojně užívanou, jak svědčí i citovaný dokladový materiál. Abreviatura substantiva je uvedena jako jedna ze základních zkratek v Čremošnikově studii. (Čremošnik 1925-1926, s. 257)

V tabulce č. 10 jsou dobře patrné všechny zmiňované statistické údaje, které se týkají abreviatur sledovaného lexému.

Ve výčtu zkratek se vyskytlo i různočtení, a to v lokaci Mt 24.30, kde bylo vedle tvaru *нево* lexému *нево* ve tvaru *не̄се* (lok. sg.) v Mar, použito spojení *на облацѣхъ не̄скъихъ* v Zogr. Tento doklad není součástí statistických údajů.

Zogr *на облацѣхъ не̄скъихъ* lok. pl. versus Mar *не̄се* lok. sg.
Mt 24.30

Tabulka č. 10

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
нево	28*	22	5	28	0	9	19	100
součty	28	22	5	28	0	9	19	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

* jeden doklad Zogr om.

5.1.2.3 *zv-* kmeny feminin

Podstatná jména rodu ženského, která jsou zakončena v nom. sg. na *-зи* a v gen. sg. na *-зѣ* patří do skupiny tzv. *zv-*kmenů. Večerka uvádí, že do této skupiny patří jen malé množství substantiv, např. *цркъзи* nebo *воукъзи*, a podle tohoto typu skloňování přebírá

tvary zv-kmenů i substantivum κρζβ̄.⁹ Během vývoje pronikaly nedůsledně k tomuto skloňovacímu typu koncovky i-kmenů feminin, a to např. ve tvarech instr. sg. a nom. pl. (Večerka 2006, s. 151)

ЦРЗКЗИ, ЦРЗКЗВЕ f.

Zogr ЦРЗКЗВЕ <i>gen. sg.</i>	versus Mt 12.6	Mar ЦР̄КВЕ <i>gen. sg.</i>
Zogr ЦРЗКОВЬ <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 16.8, Mt 27.40	Mar ЦР̄КВЗ <i>akuz. sg.</i>
Zogr ЦР̄КОВЬ (!) ¹⁰ <i>akuz. sg.</i>	versus Mt 26.61	Mar ЦР̄КВЬ <i>akuz. sg.</i>
Zogr ЦР̄КЗВЕ <i>lok. sg.</i>	versus Mt 26.55	Mar ЦР̄КВЕ <i>lok. sg.</i>
Zogr ЦРКЗВЕ <i>lok. sg.</i>	versus Mt 12.5	Mar ЦР̄КЗВЕ <i>lok. sg.</i>
Zogr ЦРЗКЬВЕ <i>lok. sg.</i>	versus Mt 27.5	Mar ЦР̄КВЕ <i>lok. sg.</i>

Uvedli jsme, že se substantiva tohoto typu vyskytovala jen v omezené míře. Toto tvrzení platí i pro počet abreviatur zv-kmenů nalezených v Zogr a Mar. Ze sedmi lokací v Zogr a ze stejného počtu lokací v Mar bylo vyexcerpováno celkem čtrnáct dokladů lexému ЦРЗКЗИ, přičemž v Mar jsou doklady ve všech lokacích zkráceny pod titlou, kdežto pět excerpt ze Zogr je rozepsáno bez titly. Konkrétně se v Zogr jedná o lokace Mt 12.6, Mt 16.8, Mt 27.40, Mt 12.5 a Mt 12.27. Zbylé dva doklady, tedy doklady vyexcerpovány z Mt 26.55 a Mt 26.61, jsou v Zogr zkráceny. Pod titlou jsou vždy zapsány první dvě písmena, část kořene a koncový tvar slova.

V akuz. sg. je v Mar použita jedna varianta zkratky, rozdílnost v Zogr je dána tím, že je slovo v lokacích Mt 16.8, Mt 27.40 zapsáno v úplnosti, kdežto v lokaci Mt 26.61 je slovo zkráceno pod titlou.

⁹ Toto substantivum má ve staroslověnětině v nominativu původní tvar akuzativu. (Večerka 2006, s. 151)

¹⁰ Předpokládáme, že výskyt litery o v tomto lexému v lokacích Mt 16.8, Mt 27.40 a Mt 26.61 Zogr, je způsoben písařským omylem.

Tabulka č. 11

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
црѣкѣ	7	2	5	7	0	0	7	100
součty	7	2	5	7	0	0	7	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

5.1.2.4 R-kmeny feminin

R-kmeny představují ojedinělý druh substantiv. Jsou reprezentovány pouze dvěma slovy, mezi která patří МАТИ а ДЗШТИ. Příznačné jsou některé analogické tvary podle i-kmenového paradigmatu. (Večerka 2006)

МАТИ, МАТЕРЕ f.

Zogr **м̄ти** *nom. sg.* versus Mar **МАТИ** *nom. sg.*
Mt 12.47, Mt 12.50, Mt 27.56 (bis)

Zogr **м̄ре** *gen.-akuz. sg.* versus Mar **МАТЕРЕ** *gen.-akuz. sg.*
Mt 15.5

Zogr **м̄ри** *dat. sg.* versus Mar **МАТЕРИ** *dat. sg.*
Mt 15.5

Zogr **м̄рь** *akuz. sg.* versus Mar **МАТЕРЬ** *akuz. sg.*
Mt 10.35, Mt 15.4 (bis)

Zatímco ve všech devíti doložených případech v Zogr je substantivum МАТИ zkráceno pod titlou, v Mar se vyskytuje ve všech dokladech v rozepsané podobě. Lexém patřící do skupiny jmen nomina sacra uvádí i Čremošnik ve své studii o zkratkách. (Čremošnik 1925–1926, s. 263)

Tabulka č. 12

slovo	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
		zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	stejně	různě	
МАТИ	9	9	0	0	9	0	9	100
součty	9	9	0	0	9	0	9	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno

6 Závěr

V naší práci jsme se zabývali užíváním abreviatur Zografského a Mariánského kodexu. Zaměřili jsme se na Matoušovo evangelium obou památek a vyexcerpovali jsme soubor 504 abreviatur 34 různých substantiv. Při porovnávání obou pramenů jsme získali cenné informace, které se nyní pokusíme shrnout.

Vedle četných shod se v pramenech objevovala i různočtení. Ze souboru vyexcerpovaného materiálu byly shody nalezeny ve dvou 200 lokacích obou pramenů a různočtení byla sledována ve 303 lokacích Zogr i Mar. Statistické údaje uvádíme níže v tabulce č. 14.

Z celého množství vyexcerpovaných dokladů bylo nalezeno 49 substantiv v Zogr a 28 substantiv v Mar, která byla oproti druhému z pramenů rozepsána bez titly. Mezi tato substantiva řadíme i zvláštní případy, v nichž se lexémy v jednom z kodexů objevují ve všech lokacích v rozepsané podobě a ve druhém jako abreviatura. V Zogr nejsou nalezeny zkratky lexémů *пророкъ, срѣдѣце* (kromě ojedinělého zkráceného dokladu Mt 12.40), *нѣзѣкъ, гласъ* a dále substantiv, jež byla nalezena pouze v jedné lokaci. Mezi ně patří *градъ, мариѣа дѣнь*. V Mar nejsou oproti Zogr zkráceny lexémy *память* a *мати*.

Mezi sledovanými památkami jsme nenalezli velké rozdíly v počtu abreviatur a nezkrácených tvarů substantiv. V Zogr bylo nalezeno celkem 452 abreviatur, v Mar byl jejich počet jen nepatrně vyšší, tedy 473 zkrácených dokladů. Rozdíl mezi počtem nezkrácených substantiv v obou pramenech je 21 lexémů, přičemž ze Zogr bylo vyexcerpováno 49 nezkrácených slov a v Mar pouhých 28 slov.

Rozdíly mezi sledovanými prameny jsou i ve způsobu, jakým byly zkratky zaznamenávány. Pod titlu byla zapisována převážně první písmena, koncová část lexémů a v mnoha případech také charakteristické litery, zejména konsonanty, objevující se v kořenech slov. Jako příklad uvedeme abreviaturu substantiva *чловѣкъ* v dat. sg., vyexcerpovanou ze Mar z lokace Mt 10.36. Pod titlou se objevují v Mar litery *ч, л, к* a koncovka dat. sg. *оу*. Konkrétně u tohoto substantiva obecně sledujeme mezi doklady v Zogr a Mar značné rozdíly v počtu liter zapsaných pod titlou. V Zogr se pod titlou objevují pouze dva, respektive tři grafémy, a to konkrétně *ч, к/ц* (po druhé palatalizaci velár) a litera značící zakončení slova. Výjimkou jsou pouze doklady dat. pl. *чѣомъ*, ve kterých se v Zogr objevuje pod titlou pět liter, kořenné *ч, к*, a pádová koncovka *-омъ*.

V Mar není u tohoto substantiva počet písmen pod titlou striktně dodržován (srov. Mt 6.2 v Zogr $\overline{\text{чкз}}$ versus Mar $\overline{\text{члвкз}}$). Doložena jsou však i taková substantiva, která byla ve všech dokladech týchž lokací v Zogr a Mar zkrácena pod titlou stejným způsobem. Jako příklad uvádíme substantiva $\overline{\text{доуша}}$ nebo $\overline{\text{глаголз}}$, a to např. v zápisech Mt 10.39 ve tvarech akuz. sg. $\overline{\text{дшж}}$ a nebo v Mt 27.14 ve tvarech dat. sg. $\overline{\text{глог}}$.

Počáteční litery lexémů byly pod titlu zapisovány vždy bez výjimky. Koncové tvary substantiv, často zejména slabé jery, však v některých dokladech pod titlou zcela chybí. Tento případ nastává např. u o-kmenového jména $\overline{\text{ис}}$. Doklady slova $\overline{\text{исочс}}$ bez koncového jeru se objevují téměř výhradně v nominativu singuláru. V ostatních případech je vždy alespoň část zakončení slova pod titlou rozepsaná. Rozdíly v zapisování abreviatur jsou mezi sledovanými památkami dány tedy i počtem a rozdílností liter zapsaných pod titlou.

Zvláštní skupinu excerpovaných dokladů tvoří v obou výchozích pramenech substantiva $\overline{\text{цѣсарѣствіє}}$ / $\overline{\text{цѣсарѣство}}$, jejichž užití v stsl. rukopisech bývá spojováno s rozdíly v distribuci dle lokálních redakcí stsl., a také tvary substantiv s kořenem $\overline{\text{господ-}}$ / $\overline{\text{господин-}}$, která jsou ovšem v klasické stsl. rozlišena významově. U substantiv $\overline{\text{цѣсарѣствіє}}$ / $\overline{\text{цѣсарѣство}}$ rozoznamujeme mezi Zogr a Mar v 8 lokacích rozdíl v o-kmenovém a $\overline{\text{io}}$ -kmenovém skloňování (pomíjíme tu abreviatury tohoto substantiva skloňované v Zogr a Mar podle stejného kmene). Konkrétně se jedná o lokace Mt 4.17, Mt 5.3, Mt 7.21, Mt 11.11, Mt 11.12, Mt 12.26, Mt 13.31 a Mt 13.33. V Zogr se kromě dokladu z lokace Mt 4.17 vyskytují abreviatury skloňované podle o-kmenů. Mar využívá ve všech dokladech $\overline{\text{io}}$ -kmenové skloňování, výjimku tvoří pouze doklad excerpovaný z lokace Mt 4.17, který je o-kmenový. Doklady tohoto typu nejsou součástí našich statistických údajů.

Tvary substantiv s kořenem $\overline{\text{господ-}}$ / $\overline{\text{господин-}}$ nacházíme v odlišném kmenovém zakončení ve třech paralelních lokacích, a to Mt 24.46, Mt 24.50 a Mt 25.23. U těchto tří abreviatur platí, že oba zkoumané kodexy používají jak i-kmenovou, tak o-kmenovou formu. Tato skupina dokladů také není pojatá do statistických údajů, které uvádíme.

V práci jsme průběžně sledovali odbornou literaturu k dané tématice, zejména práci Čremošnikovu, na níž odkazuje J. Vajs (Vajs 1932). Pokusíme se nyní porovnat Čremošnikův seznam zkratk se zkratkami, jež byly vyexcerpovány ze Zogr a Mar. Musíme však brát zřetel na to, že se v Čremošnikově seznamu zkratk objevují i adjektiva a verba, kterým se v naší práci z důvodů, které jsme uvedli výše, nevěnujeme.

Mezi zkratky, které Čremošnik ve své studii neuvádí, se v Zogr a Mar objevovaly abreviatury slov ГЛАГОЛЪ, ГЛАСЪ, ЕВАНГЕЛИЕ a jejich různých podob, jež uvádíme výše, dále zkratky substantiva ДОУША a abreviatury lexikálních jednotek, které byly vyexcerpovány z veršů pouze jedenkrát a které byly zkráceny jen v jednom z pramenů. Mezi taková slova patří např. ГРАДЪ, МАРИЯ, ДЪНЬ nebo ПАМАТЬ, a to v podobě Г̄Р̄ДЪ (Mar v Mt 5.35), М̄А̄Р̄Ъ (Mar v Mt 27.61), Д̄Н̄ИИ (Mar v Mt 4.2), П̄Т̄Ь (Zogr v Mt 26.13) aj. Vzhledem k jejich malému množství se domníváme, že zkracování těchto slov patřilo spíše k výjimkám. Všechna substantiva (kromě substantiv ВЛАДЫКА a МОЛИТВА), která Čremošnik ve své studii uvádí, se ve sledovaných pramenech Zogr a Mar objevují.

Velmi často bývají zkracována i tzv. nomina sacra, jak tvrdí už Vajs ve své studii, a to buď pro jejich posvátný význam, anebo z jiných, např. ekonomických důvodů. (Vajs 1932) K posvátným jménům, která jsme vyexcerpovali z pramenů, patří např. substantiva СЪИЗЪ, ОТЬЦЪ, ИСОУСЪ aj.

K nejčastějším abreviaturám, které byly ze Zogr a Mar excerpovány, patří o-kmeny maskulin. Jejich relativní četnost činí přes padesát procent celého excerpovaného materiálu. Dále se také hojně vyskytovaly abreviatury ĩo-kmenů m., a to v jedenácti procentech. Třetí nejpočetnější skupinou s relativní četností deset procent (zaokrouhleno) jsou u-kmeny maskulin zastoupené jediným substantivem СЪИЗЪ. Ostatní kmeny byly vyexcerpovány v méně než osmi procentech. Po srovnání výsledků statistického šetření těchto tří kmenů bylo zjištěno, že o-kmenové abreviatury se vyskytují v Zogr a Mar převážně v různočtení. Přesnější údaje poskytují následující srovnání; zatímco bylo v Zogr a Mar nalezeno ve shodě 92 zkratek, jako různočtení bylo vyexcerpováno 168 zkratek. U i-kmenů a u-kmenů byla zjištěna opačná tendence – až na nepatrné výjimky jsou abreviatury těchto kmenů zkracovány shodně.

Naše práce si neklade nárok na úplné zpracování této problematiky, a to proto, že nám to neumožňuje daný rozsah. Tomuto tématu bychom se však chtěli v budoucnu věnovat ještě hlouběji.

Tabulka č. 13

Kmen	Počet lexémů	AČ	Zogr		Mar		Zogr+Mar		RČ %
			zkr.	nezkr.	zkr.	nezkr.	shody	různ.	
O-kmen m.	16	260	237	22*	252	6**	92	168	51,6
O-kmen n.	1	3	3	0	3	0	1	2	0,6
Io-kmeny m.	4	56	55	1	45	11	5	51	11,1
Io-kmeny n.	3	39	26	13	39	0	1	38	7,7
Ia-kmeny f.	3	11	9	2	11	0	9	2	2,2
I-kmeny f.	1	1	1	0	0	1	0	1	0,2
I-kmeny m.	1	39	38	0	37	1	37	1	7,7
U-kmeny m.	1	50	50	0	50	0	46	4	9,9
N-kmeny m.	1	1	0	1	1	0	0	1	0,2
S-kmeny n.	1	28	22	5*	28	0	9	19	5,6
zv- kmeny f.	1	7	2	5	7	0	0	7	1,4
R-kmeny f.	1	9	9	0	0	9	0	9	1,8
součty	34	504	452	49	473	28	200	303	100

AČ = absolutní četnost; RČ = relativní četnost; **zkr.** = zkráceno; **nezkr.** = nezkráceno; **různ.** = různočtení

* jeden doklad Zogr om.

** dva doklady Mar om.

7 Seznam použitých zkratek a značek

Zkratky:

AČ – absolutní četnost

aj. – a jiné

akuz. – akuzativ

apod. – a podobně

bis – dvakrát

č. – číslo

dat. – dativ

f. – femininum

gen. – genitiv

gen.-akuz. – genitiv-akuzativ

instr. – instrumentál

lok. – lokál

Mar – Mariánský kodex

m. – maskulinum

Mt – Matoušovo evangelium

např. – na příklad

n. – neutrum

nezkr. – nezkráceno

nom. – nominativ

om. – omittit

pl. – plurál

RČ – relativní četnost

SJS – Slovník jazyka staroslověnského

sg. – singulár

stsl. – staroslověnština

tj. – to jest

tzv. – tak zvaný, tak zvaně

vok. – vokativ

zkr. – zkráceno

Zogr – Zografský kodex

Značky:

(!) – sic; upozornění, že se nejedná o chybu, ale o omyl písaře rukopisu

— – titla, nadřádková značka

*** – opak ke slovu versus; používáme v případech, ve kterých se abreviatury v pramenech shodují

8 Prameny a literatura

Prameny pro excerpci:

Jagić, V.: *Quattuor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus*. Berlín 1879, reprint Graz 1954.

Jagić, V.: *Quattuor evangeliorum versionis palaeloslavicae codex Marianus glagoliticus*. Sankt Petěrburg 1883, reprint Graz 1960.

Odkazy v textu:

(Čremošnik 1925–1926) – Čremošnik, G.: *Kratice „Nomina sacra“ u cksl. spomenicima*. In: *Slavia*, 4, 1925–1926, s. 238–264, s. 485–493.

(Hauptová, Večerka 1997) – Hauptová, Z. – Večerka, R.: *Staroslověnská čítanka*. Praha 1997.

(Vajs 1932) – Vajs, J.: *Zkratky a zkracování slov v hlaholských textech*. Rukověť hlaholské paleografie, Praha 1932, s. 103–109.

(Večerka 2006) – Večerka, R.: *Staroslověnsština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006.

Literatura:

Bauerová, H.: *Texty ke studiu staroslověnshtiny se slovníčkem*. Olomouc 2006⁵.

Bibli svatá aneb všecka Svátá písma Starého i Nového zákona. Praha 1951.

Blanár, V.: *Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachronního hľadiska*. Bratislava 1993.

Čermák, V.: *K pojetí nové církevní slovanštiny v areálu Slavia orthodoxa a Slavia latina*.

In: *Slavia*, 77, Praha 2008, s. 31–39.

Čremošnik, G.: *Kratice „Nomina sacra“ u cksl. spomenicima*. In: *Slavia*, 4, 1925–1926, s. 238–264, s. 485–493.

Erhart, A. – Večerka, R.: *Úvod do etymologie*. Praha 1981.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha 2002.

Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha od r. 1989.

Hauptová, Z.: *K otázce analýzy staroslověnského lexika*. *Slavia* 37, 1968, s. 226–234.

Hauptová, Z. – Večerka, R.: *Staroslověnská čítanka*. Praha 1997, 2002².

- Horálek, K.: *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha 1962.
- Kurz, J.: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha 1969.
- Lamprecht, A.: *Praslovanština*, Brno 1987.
- Lotko, E.: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc 2005³.
- Mareš, F. V.: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Praha 2000.
- Mareš, F. V.: *Význam stsl. rukopisů nově objevených na hoře Sinaj*. K hlaholským rukopisům 3/N a 4/N. *Slavia* 62, 1993, s. 125–130.
- Pacnerová, L.: *České hlaholské památky*. *Slavia* 32, 1963, s. 452–457.
- Pacnerová, L.: *Česká varianta charvátské hranaté hlaholice*. *Slovo* 44–46, 1994–1996, Zagreb 1996, s. 45–62.
- Pravidla českého pravopisu*. Praha 2007⁴.
- Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae* (hlav. red. J. Kurz), Praha od r. 1958, I. 1966, II. 1973, III. (hlav. red. Z. Hauptová) 1982, IV. 1997. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: S Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR*. Praha 2004³.
- Rejzek, J.: *Český etymologický slovník*. Voznice 2001.
- Slovník slovanské lingvistické terminologie*. Praha 1977.
- Tkadlčík, V.: *Troji hlaholské i v Kyjevských listech*. *Slavia* 25, 1956, s. 200–216.
- Vajs, J.: *Titly, rozdělovací znaménka, číslice, přídechy a ostatní nadřádkové značky*. Rukověť hlaholské paleografie, Praha 1932, s. 110-113.
- Vajs, J.: *Zkratky a zkracování slov v hlaholských textech*. Rukověť hlaholské paleografie, Praha 1932, s. 103-109.
- Večerka, R.: *Staroslověnština*. Praha 1984.
- Večerka, R.: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha 2006.